

Landverraders in de krantenkoppen

Een vergelijkende studie naar de manier waarop Algemeen Handelsblad, Het Parool en Trouw collaborateurs omschreven van 5 mei 1945 tot 1 januari 1947

1ste Jaargang No. 129 * Vrijdag 1 Februari 1946

Nieuwe Amsterdamsche Courant
ALGEMEEN HANDELSBLAD

Hoofredacteur: D. J. von Balluseck Uitg. Stichting „Algemeen Handelsblad”.
Directeur: A. J. Boskamp Tel. 39811, Postgiro 33858, Gem. Giro H 1909,
N. Z. Voorburgwal 234-240, Amsterdam.

„Lux et Libertas”

Red. en Adm.: A'dam-C.
N.Z. Voorburgwal 225
Tel. 38232, Gem.-G. P10.000
Postgiro no. 290728.
Ab. 31 ct. p. w. of f 4 p. kw
Losse nummers 9 cent
Bankiers: Amst. Bank N.V.,
Bijkantoor Damrak.

HET PAROOL
VRIJ, ONVERVEERD

ONAFHANKELIJK
DAGBLAD
Uitgave van de Stichting
Het Parool, Amsterdam
Opgericht in 1940 door
PIETER, 't HOEN.
Directeur: W. v. NORDEN

ZESDE JAARGANG No. 326 * VRIJDAG 1 FEBRUARI 1946

Hoofredacteur: Mr. G. J. van Heuven Goedhart

Vrijdag 1 Febr. 1946

Buygenaplein 1, 's-Gravenhage.
Redactie: Tel. 141802.
Advertentie-afd.: Tel. 144402.
Abonnementen en Expeditie: Tel. 146486.
Bankier: Twentsche Bank. Giro 1417.
Abonn.pt. 31 ct p. week; f 4.— p. kwartaal
Losse nummers 10 cent.
Verschijnt dagelijks.

Trouw

De Bilt verwacht
IETS MINDER ZACHT.
Aan de kust nog krachtige, overigens meest matige wind uit Zuidwestelijke richting. Wisselende bewolking; plaatselijk nog een enkele bui. Matige temperatuur.
Zon op: 8.24; onder: 17.27
Maan op: 8.22; onder: 16.26

Hoofredacteur Dr. J. A. H. J. S. BRUINS SLOT. UITGAVE: N.V. DAGBLAD „TROUW”.

VIERDE JAARGANG No. 249

Student: Wout Zerner

Begeleider: dr. L. Savenije

Datum: 15-03-2020

Masterscriptie Politiek & Parlement

Geschiedenis, Faculteit der Letteren

Radboud Universiteit Nijmegen

Titelblad: Van elk van de drie kranten is het bovenste stuk van de voorpagina, met de titel van 1 februari, op de voorkant van dit werk afgebeeld. Van boven naar beneden is te zien: *Algemeen Handelsblad*, *Het Parool* en *Trouw*.

Bron:

Algemeen Handelsblad (1 februari 1946),

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&identificer=KBNRC01:000046260:mpeg21:p001&page=1&date=01-02-1946&viewmode=geboortedag&index=5> [geraadpleegd 7 maart 2020].

Het Parool (1 februari 1946),

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&identificer=ABCDDD:010828371:mpeg21:p001&page=1&date=01-02-1946&viewmode=geboortedag&index=8> [geraadpleegd 7 maart 2020].

Trouw (1 februari 1946),

<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&identificer=ABCDDD:010936615:mpeg21:p001&page=1&date=01-02-1946&viewmode=geboortedag&index=18> [geraadpleegd 7 maart 2020].

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 4-10	
<i>Pers en de Tweede Wereldoorlog</i>		p. 6-8
<i>Methodiek</i>		p. 8-10
Hoofdstuk 1: De kranten kort beschouwd	p. 11-14	
<i>Algemeen Handelsblad</i>		p. 11-12
<i>Het Parool</i>		p. 12-13
<i>Trouw</i>		p. 13-14
Hoofdstuk 2: De kwantitatieve analyse	p. 15-16	
<i>Plaats en onderwerp</i>		p. 16
Hoofdstuk 3: De berechting van collaborateurs	p. 17-20	
<i>Arrestatie voor berechting</i>		p. 17-18
<i>Economische collaboratie</i>		p. 18-19
<i>Verzachtende omstandigheden</i>		p. 19-20
Hoofdstuk 4: De omgang met collaborateurs	p. 21-25	
<i>Fysiek en mentaal uit de samenleving</i>		p. 21-23
<i>Van uitsluiting naar welwillendheid</i>		p. 23-24
<i>Internering</i>		p. 24-25
Hoofdstuk 5: De zuivering	p. 26-29	
<i>Perszuivering</i>		p. 27
<i>Het verzet en de zuivering</i>		p. 28
<i>Normalisatie van een ongewone situatie</i>		p. 28-29
Hoofdstuk 6: Conclusie	p. 30-32	
Bibliografie	p. 33-35	
<i>Primaire bronnen</i>		p. 33-34
<i>Secundaire bronnen</i>		p. 35

Inleiding

De Tweede Wereldoorlog kan in Nederland al lange tijd bogen op veel belangstelling. In kroonjaren, zoals 75 jaar na de bevrijding, groeit deze belangstelling. Naast de oorlog is ook de tijd vlak daarna veel beschreven. Daarbij wordt vaak ook de rol van Nederlanders die tijdens de oorlog sympathiseerden met de Duitsers, of met hen samenwerkten, onder de loep genomen. Zij werden al tijdens de oorlog, maar zeker ook daarna, door andere Nederlanders als collaborateurs of landverraders bestempeld. Tijdens, maar ook al snel na de oorlog, werd gedacht in een scherp goed-foutschema: de tegenstelling tussen Nederlanders die zich hadden verzet tegen de bezetter en zij die samenwerkten met de bezetter. Een belangrijke exponent van deze scherpe tegenstelling is historicus Loe de Jong. In zijn werk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* zet hij deze tweedeling sterk neer. Lang is dit in de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog het bepalende beeld geweest.

Op dat werk van De Jong kwam ook veel kritiek, vooral op de sterke focus van de tweedeling tussen goed en fout. Historicus Hans Blom bepleitte in zijn inaugurele rede in 1983 bijvoorbeeld dat de heersende opvattingen over goed en fout ervoor zorgden dat de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog vooral vanuit een politiek-morele invalshoek gebeurde. Het resultaat daarvan was dat een analytische-verklarende benaderingswijze te veel op de achtergrond was geraakt.¹ De focus lag vooral op collaboratie en verzet als tweedeling en er was te weinig ruimte voor andere invalshoeken, volgens Blom.

In navolging van De Jong en zijn tweedeling tussen goed en fout tijdens de oorlog, kon de naoorlogse berechting van collaborateurs ook op belangstelling rekenen van verschillende auteurs zoals August Belinfante. In 1978 bracht hij de eerste druk van zijn boek over de berechting van 'foute' Nederlanders uit. In zijn boek legt Belinfante, die ook medewerker was van het overheidsorgaan dat de bijzondere rechtspleging structureerde, sterk de nadruk op het gevoerde overheidsbeleid in deze periode. Hij signaleert dat binnen drie jaar na de oorlog er een verandering kwam in de houding ten opzichte van de collaborateurs. Belinfante concludeert dat tussen 1945 en 1948 de focus van de publieke opinie veranderde van uitsluiting van collaborateurs naar het idee dat deze groep weer moest worden opgenomen in de samenleving.² Hij wijt deze verandering voornamelijk aan de individualisering van de groep collaborateurs. Na de oorlog werden de collaborateurs vooral als groep beschouwd, terwijl later veel meer op individueel niveau naar hun daden werd gekeken.³ Belinfante besteedt in zijn werk dus ook aandacht aan de ontwikkelingen in de publieke opinie en hij stelt dat dagbladen interessante bronnen zijn om dat te onderzoeken. Dat komt doordat naast de feitelijke berichtgeving, ook veel beschouwende artikelen in dagbladen staan.⁴ Helaas heeft Belinfante dit niet op een systematische manier uitgediept in zijn boek.

Blom besteedt in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw, ook aandacht aan de ontwikkeling van de publieke opinie ten opzichte van collaborateurs na de oorlog.⁵ Hij doet dit door enquêtes te onderzoeken die zijn gehouden door verschillende bureaus in de eerste vijf jaar na de oorlog. Hij ziet dat na 1945 de belangstelling van de Nederlanders voor 'oorlogsvraagstukken', zoals de berechting van collaborateurs, sterk afneemt.⁶ Vooral in het eerste jaar na de oorlog leven er nog wraakgevoelens jegens collaborateurs, maar door inspanning van de overheid, de zuilenelites en de voormalige-illegale pers, kwam de blik te liggen op de toekomst en het naoorlogse herstel. Daardoor is er minder aandacht voor de daden van landgenoten die tijdens de oorlog 'fout' zijn geweest.⁷

¹ Hans Blom, *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (Bergen 1983), p. 21.

² August Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag: de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog* (Assen 1978), p. 1.

³ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, pp. 5-7.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁵ Hans Blom, 'Jaren van tucht en ascese: Enige beschouwingen over de stemming in Herrijzend Nederland (1945-1950)', *BMGN: Low Countries Historical Review* 96:2 (1981), pp. 300-333.

⁶ Blom, 'Jaren van tucht en ascese', pp. 302-304.

⁷ *Ibidem*, pp. 319-321.

De historicus Peter Romijn stelt vast dat de polarisatie tussen ‘goede’ en ‘foute’ Nederlanders rond de bevrijding zijn hoogtepunt bereikt.⁸ De behoefte in Nederland om de samenleving te ontdoen van alle smetten van samenwerking met de vijand, is dan op zijn sterkst. Romijn bestudeerde het beleid en de uitvoering daarvan op het gebied van de afrekening met collaborateurs. Deze afrekening bestond uit drie met elkaar samenhangende elementen: de bijzondere rechtspleging, de zuivering en de rol van het verzet in de naoorlogse samenleving.^{9,10} Net als bij Blom, komt in het werk van Romijn naar voren dat er vrij snel na de oorlog in veel stromingen het idee groeide dat er vooruitgang moest komen.¹¹ Romijn laat daarentegen juist ook de kritiek zien op het beleid en de praktische uitwerking daarvan. De kritiek kwam in de eerste plaats vanuit het voormalige verzet, maar ook vanuit de bevolking die niet altijd de procedures van zuivering en berechting kon doorgronden.¹²

In 2001 probeert Van der Heijden, in navolging van bijvoorbeeld Blom, het denken in termen van goed en fout over de oorlog te doorbreken. In zijn ogen was het gedrag en de houding van de meeste Nederlanders helemaal niet als uitgesproken ‘goed’ of uitgesproken ‘fout’ te definiëren. Deze ‘grijze’ middenpositie was er voornamelijk op gericht om het hoofd boven water te houden in een moeilijke tijd.¹³ Daarbij legt hij ook sterk de nadruk op de continuïteit van leven tijdens de oorlog ten opzichte van de periode die daaraan voorafging. Daarmee wordt bedoeld dat voor de meeste Nederlanders het dagelijks leven tijdens de oorlog op een relatief normale manier doorging.¹⁴ Van der Heijdens boek *‘Grijs Verleden’* stuit na publicatie op de nodige kritiek. Bijvoorbeeld Blom betoogt in zijn recensie dat Van der Heijden door het centraal stellen van ‘de wankelmoedigheid van de mensen, de angst, de kleinheid, het geschipper en wat al niet meer’ neigt naar een moralistische manier van geschiedschrijving.¹⁵ Volgens Blom zorgt dit ervoor dat de analytische-verklarende geschiedschrijving niet goed uit de verf komt. Ook historica Josje Damsma stelt dat Van der Heijden zijn boek op een moralistische manier heeft geschreven, door de nadruk te leggen op de grijze massa en de continuïteit. Dat is volgens haar fout, omdat het kijken naar de grijze massa niet uitgaat van individuele keuzes van actoren, maar van omstandigheden.¹⁶ Daarnaast wordt de oorlog als gewone periode beschouwd door te wijzen op de continuïteit, stelt Damsma. Zij vond deze voorstelling te simplistisch, omdat de oorlog zich juist kenmerkte door de politisering van de publieke sfeer.¹⁷

Van der Heijden heeft overigens ook uitspraken gedaan over de periodisering die Blom signaleert. Volgens hem is de zwart-wit tegenstelling ontstaan doordat men na de capitulatie uit was op wraak, maar dat verandert al snel in een drang om de oorlog te vergeten.

Volgens historicus Helen Grevers is dit te stellen. Eerdere studies wezen juist uit dat vooral vanuit de politiek die zwart-wit tegenstelling niet zo scherp was, waarbij vol werd ingezet op politiek en

⁸ Peter Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig, de afrekening met ‘foute’ Nederlanders 1945-1950* (2^e druk; Amsterdam 2002), p. 23.

⁹ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, pp 11-12.

¹⁰ Tussen de bijzondere rechtspleging en de zuivering bestonden naast overeenkomsten ook verschillen. Onder de bijzondere rechtspleging werd de berechting van collaborateurs via rechtbanken verstaan. Wanneer over de zuivering wordt gesproken, gaat dat om tribunalen die vaak per beroepsgroep/sector werden ingesteld. De zuivering was een proces dat daardoor vaak wat chaotischer verliep.

¹¹ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 13.

¹² Ibidem, p. 111-113.

¹³ Chris van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).

¹⁴ Van der Heijden, *Grijs verleden*.

¹⁵ Hans Blom, ‘Grijs Verleden?’, *BMGN Low Countries Historical Review* 124:3 (2001), pp. 483-489, aldaar pp. 483-485.

¹⁶ Josje Damsma, ‘Los van ‘nieuw fout’ en ‘grijs’: de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog’, *Holland Historisch Tijdschrift* 43:2 (2011), pp. 98-107.

¹⁷ Damsma, ‘Los van ‘nieuwe fout’ en ‘grijs’, pp. 104-105.

economisch herstel.¹⁸ Grevers deed onderzoek naar brieven die aan politie en justitie zijn geschreven door familie, vrienden en buurtgenoten ter verdediging van personen die verdacht werden van collaboratie. Dit ook omdat op nationaal (en lokaal) niveau nog weinig aandacht was voor sociale gevolgen van collaboratie. Daarnaast is volgens haar, de *regime change*, in dit geval van wraakgevoelens jegens collaboratie naar het vergeten van de oorlog, in internationale literatuur uitgebreider onderzocht dan in Nederland.¹⁹ Zij concludeert dat in de onderzochte brieven, zeker van na 1946, de toon gematigd is ten opzichte van collaborateurs. De instanties die met de vervolging waren belast zochten vooral naar een passende straf en niet een te zware.²⁰

Eerdergenoemde Josje Damsma komt in haar geschiedenis over leden van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) tijdens de Tweede Wereldoorlog, tot de conclusie dat in die tijd de NSB'ers al werden uitgesloten van de maatschappij.²¹ Dit kwam omdat een lidmaatschap van de deze beweging werd vergeleken met een constant proces van verraad.²² Al toont Damsma ook aan dat een NSB-lidmaatschap op zichzelf niet genoeg reden was voor niet-leden van de NSB om een persoon te verafschuwen. Pas als dat lidmaatschap ook daadwerkelijk leidde tot het terroriseren van de buurt of tot zelfverrijking werden er negatieve verklaringen afgegeven over de personen in kwestie. Daarmee toont ze aan dat er een spanning bestond tussen institutionele uitsluiting en individuele interactie.²³ Op institutioneel niveau was een lidmaatschap van die organisatie namelijk slecht, maar op een individueel niveau bestond er niet altijd afkeer tegen NSB'ers.

Het debat over goed en fout in de oorlog heeft zich, zoals hier geschetst, in de loop van de jaren ontwikkeld en doet dat nog steeds. In de loop van de tijd is de sterke tweedeling tussen goed en fout afgezwakt. Mede op instigatie van Blom kwam er ook ruimte voor andere invalshoeken. Daarbij werd bijvoorbeeld het proces van in- en uitsluiting vlak na de oorlog een interessant onderzoeksterrein. Er werd gekeken naar manieren waarop deze weer bij elkaar kwamen. Deze nieuwe invalshoeken zorgden ervoor dat er een verdieping kwam in het beeld en de appreciatie van verzet en collaboratie. Tegen deze achtergrond wordt in dit werk gekeken naar persuitingen vlak na de capitulatie van Duitsland.

Pers en de Tweede Wereldoorlog

Dagbladen en de radio werden in de eerste jaren na de oorlog gezien als de belangrijkste pijlers van de publieke opinie. In de deze periode worstelden ook zij met het oorlogsverleden. In Nederland was er namelijk het idee dat de samenleving moest worden gezuiverd van alle smetten van samenwerking met de vijand.²⁴ Dat gold ook voor de pers. Waar het er in 1940 op leek dat de Duitsers de Nederlandse pers relatief ongemoeid lieten, werd vanaf 1941 de druk verhoogd. De pers moest de richtlijnen van de bezetter nauwgezet volgen en ze werden streng gecontroleerd. Dit wordt ook wel de gelijkschakeling genoemd, omdat elk periodiek in principe dezelfde boodschap moest verkondigen.²⁵ De periodieken die legaal bleven verschijnen werden, door onder andere het verzet, dan ook gezien als 'fout', omdat ze de door de Duitsers goedgekeurde teksten verspreidden onder de Nederlandse bevolking. Dat werd gezien als verraad.²⁶

¹⁸ Helen Grevers, 'Enkel en alleen in dit geval. Pleidooien voor de vrijlating van voormalig collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog in Nederland', *BMGN Low Countries Historical Review* 124:3 (2009), pp. 368-389, aldaar pp. 368-369.

¹⁹ Grevers, 'Enkel en alleen in dit geval', p. 369.

²⁰ Ibidem, p. 389.

²¹ Josje Damsma, *Nazis in the Netherlands: A social history of National Socialist collaborators. 1940-1945* (Amsterdam 2013).

²² Damsma, *Nazis in the Netherlands*, pp. 206-207.

²³ Ibidem, p. 207.

²⁴ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 11.

²⁵ Mariëtte Wolf, Frank van Vree, 'Oorlog, herstel en vernieuwing, 1940-1950' in: Huub Wijfjes en Frank Harbers red., *De krant: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 2019), pp. 205-246, aldaar p. 210.

²⁶ Jan Brauer, Jan Driever, *Perszuivering: De Nederlands pers 1944-1951* (Weesp 1984), pp. 21-23.

Daarom werden in 1944 vanuit de Nederlandse regering in Londen de eerste besluiten uitgevaardigd waarin stond wat er na de bevrijding van Nederland moest gebeuren met de dagbladen die hadden samengewerkt met de bezetter. Het Tijdelijk Persbesluit wat daarop volgde had drie doelen. Ten eerste het zuiveren van de dagbladpers van personen en organisaties die zich dienstbaar hadden gemaakt aan de bezetter. Daarnaast een herinrichting van de dagbladpers in de vorm van publiekrechtelijke sociaaleconomische ordening en tenslotte het honoreren van de inspanningen van de ondergrondse pers.²⁷

In de praktijk zorgde de perszuivering vooral voor chaotische toestanden in het perslandschap. Aan de ene kant waren er praktische problemen zoals een groot gebrek aan papier, aan de andere kant functioneerde de perszuivering nog niet goed.²⁸ Van der Heijden draagt daarom ook aan dat de kranten op veel moeilijkheden stuitten bij het uitkomen vlak na de oorlog. en dat deze kranten daarom niet de meest bepalende actor waren van de publieke opinie. Dat betekende niet dat hun rol was uitgespeeld.²⁹ Van veel kranten zijn in de directe naoorlogse periode ook weinig oplagecijfers bekend. De radio wordt veelvuldig aangewezen als een medium dat de dagbladpers had overvleugeld. Niettemin waren bij veel Nederlanders de dagbladen toch nog een belangrijke manier om te voldoen in hun nieuwsvoorziening.³⁰

De eerdergenoemde goed – fout tegenstelling was ook bij de zuivering van journalisten lastig te bepalen, stelt mediahistoricus Huub Wijfjes. De (hoofd)redacteuren waren verantwoordelijk voor de inhoud en hadden daarom het meest te maken met beperkingen. Veel van de journalisten gingen volgens hem gewoon door met het werk, omdat dat eenmaal hun realiteit was. Daarnaast geeft Wijfjes ook aan dat veel journalisten juist niet te maken hadden met politiek gekleurde berichtgeving. Wijfjes geeft aan dat bijvoorbeeld de journalisten die schreven over sport, economisch nieuws of rechtbankverslagen, minder te maken hadden met politiek gekleurde berichtgeving.³¹ Na de oorlog bleven veel journalisten tijdens en na de zuivering ‘gewoon’ op hun plaats zitten, ondanks dat ze soms hadden bijgedragen aan artikelen voor de bezetter.³²

De geschiedenis van de pers in de tijd van de perszuivering is vooral op een institutionele manier geschreven door bijvoorbeeld Jan Brauer en Jan Driever.³³ Dat wil zeggen dat de context en redactie van kranten vaak zijn beschreven en er voor de inhoud van de artikelen uit die tijd minder aandacht is. Binnen het bredere perspectief van de persgeschiedenis is dat volgens mediahistoricus Marcel Broersma een bekend gegeven. Tot nog toe is er vooral veel aandacht besteed aan de institutionele context van de pers, hun positie in de samenleving en de processen van nieuwsvergaring. Pas sinds relatief korte tijd wordt de inhoud van de kranten ook op een steeds meer systematische manier beschreven.³⁴ Deze invalshoek kan juist interessant zijn, omdat kranten ook een wezenlijk onderdeel vormden van de publieke opinie. Mediahistoricus Andrew Bingham ziet bijvoorbeeld dat inhoudelijke onderzoek in Engeland van grote waarde is, omdat kranten een belangrijke rol speelden in het politieke, economische en culturele leven van de twintigste eeuw.³⁵ Ook voor Nederland kan dat worden gesteld. Historicus Frank van Vree heeft in 1989 al een inhoudelijke krantenanalyse gedaan,

²⁷ Wolf e.a., ‘Oorlog, herstel en vernieuwing’, pp. 212-213.

²⁸ Huub Wijfjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000: Beroep, Cultuur en Organisatie* (Amsterdam 2005), aldaar, pp. 237-239.

²⁹ Chris van der Heijden, *Dat nooit meer: de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Amsterdam 2011), pp. 45-46.

³⁰ Wolf e.a., ‘Oorlog, herstel en vernieuwing’, pp. 231-232.

³¹ Wijfjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, pp. 237-238.

³² Ibidem, pp. 237-239.

³³ Brauer e.a., *Perszuivering*.

³⁴ Marcel Broersma, ‘Nooit meer bladeren? Digitale krantenarchieven als bron.’, *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 14:2 (2012), pp. 29-55, aldaar p. 31.

³⁵ Andrew Bingham, ‘The Digitization of Newspaper Archives: Opportunities and Challenges for historians’, *Twentieth Century British History* 21:2 (2010), pp. 225-231, aldaar p. 231.

naar de manier waarop verschillende kranten schreven over Duitsland in de periode 1930-1939.³⁶ Volgens hem was deze inhoudelijke analyse nodig om een beeld te krijgen van de pluriformiteit aan meningen voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog.³⁷ Ook stelt hij dat het bestuderen van de inhoud van de dagbladen onontbeerlijk is om een begrip te krijgen van de publieke opinie. De kranten zijn niet alomvattend, maar wel een cruciale bouwsteen voor de reconstructie van de publieke opinie.³⁸

Het belang van periodieken voor de samenleving, aangevuld met het inhoudelijke krantenonderzoek naar naoorlogse beschrijving van collaborateurs, vormt de aanleiding voor deze scriptie. Er zal een onderzoek worden gedaan naar de manier waarop collaborateurs worden omschreven in het *Algemeen Handelsblad*, *Trouw* en *Het Parool*. Het liberale *Algemeen Handelsblad* was op last van de regering korte tijd na de oorlog verboden, omdat de krant na 1 januari 1943 nog (legaal) was verschenen. De krant kreeg daarentegen al snel weer het recht om te worden uitgegeven. *Trouw* en *Het Parool* waren beide verzetskranten die na de oorlog hun activiteiten 'bovengronds' hadden voortgezet. Door die verzetsstatus werden beide kranten niet onderworpen aan de perszuivering. Het sociaaldemocratische *Parool* en de protestants-christelijke *Trouw* profiteerden na de oorlog nog jarenlang van het publicatieverbod van de 'foute' krant *De Telegraaf*, omdat ze de persen van die krant overnamen.

Het onderzoek zal gedaan worden over de periode van 5 mei 1945 tot aan 1 januari 1947. Het *Algemeen Handelsblad* is pas vanaf 1 september 1945 weer uitgegeven. Dat is de reden dat voor de maanden mei, juni, juli en augustus geen artikelen kunnen worden onderzocht. Toch ligt de startdatum van het onderzoek op 5 mei 1945, omdat het voor de hand ligt dat de eerste vier maanden na de bevrijding in de andere kranten interessante inzichten over de houding ten opzichte van collaborateurs kunnen opleveren.

In dit onderzoek wordt er dus gekeken naar de berichtgeving in het eerste anderhalf jaar na de capitulatie van Duitsland. Voor deze afbakening is gekozen vanwege de uitvoerbaarheid ervan in het kader van de afstudeerperiode, maar vooral ook omdat het globale beeld van deze periode er een is van groeiende nuancering over de bestraffing en uitsluiting van collaborateurs. Interessant is daarom om te kijken of en op wat voor manier en waarom deze nuancering tot uiting komt in de drie genoemde kranten. Dat zal centraal staan in dit onderzoek.

Methodiek

Zoals eerder aangegeven wordt in dit onderzoek een inhoudsanalyse van verschillende kranten gedaan. Dit gebeurt op basis van het materiaal dat via *Delpher* beschikbaar is. Dit is een database, die wordt beheerd door de Koninklijke Bibliotheek, waarin veel Nederlandse kranten, maar ook boeken en tijdschriften zijn gedigitaliseerd.³⁹ Deze is vrij toegankelijk en kan via trefwoorden worden doorzocht.

Bij dit onderzoek zullen de kranten *Algemeen Handelsblad*, *Het Parool* en *Trouw* over de periode 5 mei 1945 tot aan 1 januari 1947 met behulp van verschillende trefwoorden worden bekeken. Het zoeken via trefwoorden kent enkele beperkingen. Dit wordt afzonderlijk van elkaar, ook betoogd door de mediahistorici Andrew Bingham en Marcel Broersma.⁴⁰ Beide wetenschappers zien bij het gebruik van trefwoorden het gevaar dat relevante artikelen niet bij de zoekresultaten zijn terug te vinden. Historici kijken immers voornamelijk naar onderwerpen zoals "verzet" of "collaboratie". Wanneer men op zoek gaat naar artikelen binnen die thema's staan deze woorden niet altijd in een nieuwsartikel. Onvolledigheid van het corpus ligt zodoende op de loer.⁴¹ In deze scriptie zal gepoogd worden deze onvolledigheid te voorkomen.

³⁶ Frank van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939: Een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen, 1989).

³⁷ Van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939*, p. 5.

³⁸ Ibidem, pp. 6-7.

³⁹ Delpher, <https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?nid=462> (geraadpleegd 2 januari 2020).

⁴⁰ Bingham, 'Digitization of Newspaper Archives', pp. 225-231; Broersma, 'Nooit meer bladeren?', pp. 40-41.

⁴¹ Bingham, 'Digitization of Newspaper Archives', p. 230.

Dat kan gebeuren door de methode te volgen die wetenschaps- en geneesmiddelenhistorica Hieke Huistra gebruikt in haar onderzoek naar afslankmiddelen in krantenberichten in de jaren twintig van de twintigste eeuw.⁴² Zij problematiseert ook het gebruik van digitale krantenartikelen en advertenties, maar stelt dat door middel van slim omgaan met de mogelijkheden van zoekmachines, zoveel mogelijk relevante resultaten kunnen worden gevonden. Vooral het gebruik van synoniemen en naast verwante woorden van de zoekopdracht, kan een grote mate van volledigheid geven.⁴³ In een studie die zij samen met historicus Bram Mellink deed naar de selectie van digitaal beschikbaar bronmateriaal, zet zij deze methode nog verder uiteen.⁴⁴

De zoekmethode naar de artikelen zal dus gebeuren op basis van een goed afgebakende selectie aan zoektermen.⁴⁵ Daarnaast is het door middel van het selecteren van een tijdsperiode en gewenste bron/dagblad, ook nog mogelijk om de zoekopdracht nader te specificeren.⁴⁶ Bij het bekijken van de resultaten van het onderzoek valt op dat er een aanzienlijk aantal artikelen van de resultaten over andere onderwerpen gaan dan 'foute' Nederlanders. Zo zorgt de zoekterm "oorlogsmisdadiger" ervoor dat ook verschillende artikelen over de processen in Neurenberg, waar veel Duitse oorlogsmisdadigers werden berecht, in de resultaten verschijnen.⁴⁷ Daarnaast verwijzen de termen "landverrader" en "collaborateurs" in sommige artikelen naar Indonesische onafhankelijkheidsstrijders.⁴⁸ Daarom zijn er enkele woorden toegevoegd in de balk *NOT(niet)* die ervoor zorgen dat deze woorden niet voorkomen in de zoekresultaten.⁴⁹ Daarbij is echter een beperkte selectie van de woorden gemaakt. Veel berichten over 'foute' Nederlanders bevatten bijvoorbeeld ook het woord Duits of een verwijzing daarnaar. Daarom zou het corpus te veel uit balans raken, wanneer die ook in dit lijstje worden opgenomen. Daarenboven stond de website niet toe dat, door middel van toevoegen van nog meer zoektermen, er een langere URL werd aangemaakt. De paar berichten die daardoor alsnog in de zoekresultaten verschenen zijn er bij de manuele filtering uitgehaald.

Naast het selecteren van een corpus uit de online archiefmaterialen, zullen de krantenartikelen zelf uiteraard ook aan een analyse worden onderworpen. Voor het idee van de uitvoering van deze systematische analyse is dankbaar gebruik gemaakt van het onderzoek van Van Vree. Hij benadrukt dat het belangrijk is om niet te kijken naar individuele artikelen, maar naar uniformiteit en voortdurende herhaling van waarde-geladen argumenten. Daarom staan patronen en beeldvorming en de veranderingen daarin, centraal in zijn onderzoek.⁵⁰ Zo moet dus gekeken worden naar de manier waarop collaborateurs herhaaldelijk in deze periode door een krant omschreven werden. Daarbij is het volgens Van Vree ook belangrijk om oog te hebben voor een meer kwantitatieve analyse.⁵¹

⁴² Hieke Huistra, 'Experts by experience: Lay Users as Authorities in Slimming Remedy Advertisements', *BMGN Low Countries Historical Review* 132:1 (2017), pp. 126-148.

⁴³ Hieke Huistra, 'Experts by experience', pp. 132-138.

⁴⁴ Hieke Huistra, Bram Mellink, 'Phrasing history: Selecting sources in digital repositories', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 49:4 (2016), pp. 220-229, aldaar pp. 224-226.

⁴⁵ De volledige zoektermen van het onderzoek is: verrader* OR oorlogsmisdadiger* OR landverrader* OR NSB'er* OR "N.S.B." OR "N.S.B.er" OR "politieke delinquent*" OR collaborateur* OR "goede vaderlander*" OR "collaboratie" OR "verraad" OR "zuivering" OR misdadiger* OR "politieke misdadiger*" OR "politieke gevangene*".

⁴⁶ Naast de zoektermen zijn ook de andere mogelijkheden die *Delpher* biedt om de zoekresultaten af te bakenen gebruikt. Voor de tijdsperiode is 05-05-1945 tot 01-01-1947 gehanteerd. Daarnaast is landelijk aangevinkt bij het verspreidingsgebied. Als laatste is *Algemeen Handelsblad, Trouw, Het Parool* en *Het Parool – vrij onverveerd* - voor de afbakening van de dagbladen.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld: 'Nederland op zijn smalst in Neurenberg: Seys Inquart's brieven achter slot!', *Het Parool* (22 januari 1946).

'Onze zaak onvolledig behandeld: Ernstige klacht van Baron van Tuyll van Serooskerken – Documentatie uit Den Haag was onvoldoende', *Algemeen Handelsblad* (23 januari 1946).

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld: 'Begripsverduistering', *Algemeen Handelsblad* (26 september 1945).

'Conflict in Australië groeit', *Trouw* (27 september 1945).

⁴⁹ De volgende zoektermen stonden in de balk *NOT(niet)*: "Soekarno" OR "Indië*" OR Neurenberg*

⁵⁰ Van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939*, p. 264.

⁵¹ Ibidem, pp. 224-227.

Daarmee doelt hij op bijvoorbeeld het aantal artikelen en de plaats van het artikel in het periodiek. Dit kan namelijk een beeld geven over de prioriteit die er aan een onderwerp wordt toegekend.⁵²

Voor de kwalitatieve inhoudsanalyse is oog voor de terugkerende patronen dus cruciaal. Per artikel zullen een aantal vragen worden gesteld. (1) Waar gaat het artikel over? (2) Hoe wordt/worden in het artikel de collaborateur(s) omschreven? (3) Wat valt verder nog op? Door steeds deze vragen te stellen ontstaat per afzonderlijk artikel een beeld. Vervolgens zal over al die individuele artikelen de vraag worden gesteld wat de terugkerende patronen in die beschrijvingen zijn.

Daarnaast is het voor de meer kwantitatieve analyse belangrijk om de positie en omgeving van die artikelen in het periodiek in ogenschouw te nemen. Daarom zal per individueel artikel worden bekeken of wat de plaats binnen de krant is en of het een nieuwsbericht, achtergrondartikel of opiniërend artikel is.

In deze inleiding is het debat geschetst over de ontwikkeling van de goed – fout tegenstelling in het wetenschappelijk debat en de rol van de pers tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog. Vanuit dit debat zal gekeken worden naar de manier waarop in de pers in de eerste jaren na de oorlog over collaborateurs werd geschreven.

De opbouw van de scriptie is als volgt. In het eerste hoofdstuk wordt bondig stil gestaan bij de achtergrond van de dagbladen. Daarna wordt in het tweede hoofdstuk een korte kwantitatieve analyse van de onderzoeksresultaten gegeven. In de hoofdstukken drie, vier en vijf zal vervolgens de beschrijving van de collaborateurs uiteen worden gezet. Deze drie hoofdstukken betreffen drie specifieke thema's: de berechting van collaborators, de omgang met collaborators en de berichtgeving over de zuivering. In het afsluitende hoofdstuk wordt vervolgens het geheel bijeengenomen en het beeld geschetst over de berichtgeving en eventuele ontwikkelingen daarin.

⁵² Van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939*, pp. 226-227.

Hoofdstuk 1: De kranten kort beschouwd

Om beter inzicht te krijgen in de achtergrond van de drie onderzochte kranten is het goed om eerst kort een overzicht van de geschiedenis tot aan de onderzochte tijdsperiode van de drie afzonderlijke kranten te beschrijven.

Algemeen Handelsblad

Het *Algemeen Handelsblad* kende al een lange geschiedenis op het moment dat de Tweede Wereldoorlog uitbrak. De krant was in 1828 voor het eerst uitgebracht. Uit de naam valt al te herleiden dat de krant zich in eerste instantie op handelsnieuws richtte. Het blad bracht dan ook vooral beurs- en handelgerelateerd nieuws. Al vrij snel ging de liberale krant ook het nieuws verslaan op andere terreinen, zoals politiek. Daarin was *Algemeen Handelsblad* vooruitstrevend, wat werd versterkt doordat de krant al relatief vroeg met persfoto's en politieke tekeningen kwam.⁵³ In tegenstelling tot andere kranten, was het *Algemeen Handelsblad* niet direct verbonden aan een politieke partij uit hun stroming.⁵⁴ Dat nam niet weg dat de krant wel degelijk sympathie voelde voor liberale politici en hun gedachtengoed. Liberale journalisten waren echter minder verbonden aan geestverwante politici en er was geen machtsrelatie. Daardoor hadden liberale politici geen sanctiemogelijkheden tegenover journalisten waardoor deze meer vrijheid genoten.⁵⁵

Bij aanvang van de Tweede Wereldoorlog kwam het *Algemeen Handelsblad* nog uit. Het verloor in eerste instantie wel een aanzienlijk deel van haar abonnees door de bezetting. Na de bezetting trokken deze aantallen snel weer aan door de berichtgeving van de krant in de eerste fase van de oorlog.⁵⁶ Het periodiek, onder leiding van hoofdredacteur D.J. von Balluseck, zocht qua berichtgeving de grenzen op die de Duitsers hadden gesteld. Van der Hoeven noemt de berichtgeving van het *Algemeen Handelsblad* een 'Nederlands geluid' tijdens het eerste bezettingsjaar.⁵⁷ Daarom werd in juli 1941 de hoofdredacteur gearresteerd en vervangen door een andere meer Duitsgezinde hoofdredacteur. Deze nieuwe hoofdredacteur was dan ook meer bereid te coöpereren bij het gelijkgeschakelen van het *Algemeen Handelsblad*.

De krant was bijna de gehele bezettingsperiode verschenen, dus ook na 1 januari 1943. Dat was ook de reden dat direct na de oorlog de krant(-entitel) werd verboden, volgens het Tijdelijk Persbesluit 1945. De krant en dan vooral de redactie en journalisten, moesten eerst worden gezuiverd. Waar dat voor veel titels enige jaren duurden, lag dat bij het *Algemeen Handelsblad* anders. Het liberale periodiek kreeg, net als de vooroorlogse *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, toestemming om via een stichting, die een editie zou uitgeven die overeenkwam met de vooroorlogse variant, al snel weer te verschijnen.^{58,59} Minister Louis Beel van Binnenlandse Zaken had aan de oude bewindvoerders van het *Algemeen Handelsblad* gevraagd of zij verantwoordelijk wilden zijn voor de doorstart van de krant. Zo kwam Von Balluseck, die in 1941 door de Duitsers was gearresteerd, terug als hoofdredacteur van het *Algemeen Handelsblad*. Verzoeken van andere titels om via eenzelfde constructie weer te mogen

⁵³ Pien van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant: de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad* (2012 Amsterdam), pp. 49-50.

⁵⁴ Van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant*, p. 42.

⁵⁵ K.J. Dijkstra, 'Verborgene verhoudingen. Relaties tussen liberale politiek en journalistiek ten tijde van de verzuiling', *Jaarboek DNPP* (1998), pp. 258-276, aldaar pp. 266-267.

⁵⁶ W. Visser, *De papieren spiegel, Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953* (1953 Amsterdam), pp. 414-417.

⁵⁷ Van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant*, p. 63.

⁵⁸ Brauer e.a., *Perszuivering*, p. 53.

⁵⁹ Net als het *Algemeen Handelsblad* kwam de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (N.R.C.) al snel na de oorlog weer uit, ondanks dat de krant na 1 januari 1943 nog was verschenen. Hoewel N.R.C. weer verscheen met dezelfde afkorting als voor de oorlog, maakte de krant toch een naamsverandering door. De letter N uit de afkorting kreeg een nieuwe betekenis. In plaats van *Nieuwe Rotterdamsche Courant* werd het dagblad (tijdelijk) de *Nationale Rotterdamsche Courant*. In 1947 werd het verbod op de vooroorlogse krantentitel opgeheven en verving de krant *Nationale* weer voor *Nieuwe*.

publiceren werden door Beel afgewezen. Volgens Brauer en Driever was de uitzonderingspositie van het *Algemeen Handelsblad* en de *N.R.C.* te verklaren door het uitgangspunt van de overheid dat de pers een pluriform karakter moest hebben. Daarnaast waren het *Algemeen Handelsblad* en de *N.R.C.* schijnbaar belangrijke kranten en kregen daarom alle medewerking, constateren Brauer en Driever.⁶⁰ Op 1 september 1945 verscheen het *Algemeen Handelsblad* voor het eerst na de oorlog. Daarmee was de berichtgeving over de arrestaties, die in *Het Parool en Trouw* wel werd beschreven, hier nagenoeg afwezig. De arrestatiegolf was op dat moment namelijk grotendeels geluwd.

Het Parool

In de Tweede Wereldoorlog gaf Frans Goedhart onder zijn alias Pieter 't Hoen, al snel na de gelijkschakeling van de pers een illegaal gedrukt stencil uit. Dit stencil zou later uitgroeien tot *Het Parool*. De krant had zijn wortels in Amsterdam, maar tijdens de oorlog droeg de redactie bij aan allerlei nieuwsbulletins die in andere regio's, zoals Utrecht, uitkwamen. Dit was een strategie om naamsbekendheid te genereren. Dat was nodig om een solide basis te creëren om als landelijke krant na de bevrijding verder te kunnen gaan. Het bestuur van de krant had al in 1943 besloten dat men na de oorlog van de Amsterdamse editie een landelijke krant wilde maken.⁶¹ Na de oorlog werd onder de naam van *Het Parool* nog verschillende regionale kranten gedrukt. De bedoeling was echter dat dit afzonderlijke regionale kranten zouden worden, die zich enkel qua geest conformeerden aan 'Amsterdam'.⁶² Gezien deze constructie zal voor dit onderzoek alleen de Amsterdamse editie worden onderzocht. Deze wordt door de *Delpher* database ook aangeduid als de landelijke editie.

Daarbij valt direct op dat er in *Het Parool* in het eerste jaar na de bevrijding relatief veel aandacht was voor berichtgeving die te maken heeft met Amsterdam. Zeker vlak na de oorlog was de krant erg gericht op Amsterdam. Er werd bijvoorbeeld op 10 mei 1945 gesproken over zuivering van de Amsterdamse politie.⁶³ Ook andere berichten in die eerste edities waren vooral gericht op dit soort problematiek die leefde in de hoofdstad. Gaandeweg werd ook steeds meer berichtgeving en actualiteit uit de rest van Nederland uitgelicht. Deze gang van zaken was niet verwonderlijk, omdat aan de ene kant de communicatielijnen in Nederland nog niet optimaal waren. De infrastructuur had zwaar geleden en daardoor was het moeilijk om berichten van elders snel te ontvangen. Aan de andere kant bestond de redactie in de eerste maanden nog veelal uit dezelfde mensen als die de verzetskrant hadden gemaakt.⁶⁴

De eerste maanden na de oorlog waren zeker roerig voor *Het Parool*. De hoofdredactie was nog niet effectief in werking en zo lag de grootste verantwoordelijkheid voor de inhoud van de krant bij de opmaakredacteur, die de vormgeving van de krant deed. Dat was Simon Carmiggelt die ook tijdens de oorlog actief was geweest voor het blad. Het dagblad werd wel steeds professioneler, zeker nadat Gerrit Jan van Heuven Goedhart de hoofdredacteur werd.

De hoofdredactie van de krant had tijdens de oorlog al uitgedacht dat *Het Parool* een onafhankelijke krant zou moeten worden en dat zij vooral gericht zouden zijn op vernieuwing van de democratie.⁶⁵ Dit vernieuwingsbeginsel kwam regelmatig terug in de berichtgeving. Tussen *Het Parool* en de nieuw opgerichte Partij van de Arbeid (PvdA) is ook een verbinding te leggen. Zo zaten Goedhart en Van Heuven Goedhart bijvoorbeeld na de oorlog voor de Partij van de Arbeid (PvdA) in de Tweede Kamer. Daarnaast wordt in de berichtgeving ook veel aandacht besteed aan de SDAP-politicus Vorrink

⁶⁰ Brauer e.a., *Perszuivering*, p. 54.

⁶¹ Madelon de Keizer, *Het Parool 1940-1945, Verzetsblad in Oorlogstijd* (Amsterdam 1991), pp. 516-523.

⁶² Klaas Peerenboom, *Het Parool van illegale nieuwsbrief tot modern dagbladbedrijf* (Amsterdam 1964), pp. 64-65.

⁶³ 'Zuivering van het politiecorps', *Het Parool* (10 mei 1945).

⁶⁴ Gerard Mulder, Paul Koedijk, *Léés die krant: Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Amsterdam 1996), pp. 53-55.

⁶⁵ Mulder e.a., *Léés die krant*, p. 14.

en het congres van de nieuwe PvdA.⁶⁶ Ondanks die verwantschap is *Het Parool* toch te typeren als een non-conformistische linkse krant. De PvdA was door verschillende stromingen die erin op waren gegaan geen homogene partij op sommige onderwerpen. De *Parool*-groep, waar bijvoorbeeld Goedhart onderdeel van uitmaakte, plaatste daarom in de krant kritische kanttekeningen bij standpunten van de PvdA. Goedhart zelf vond in eerste instantie wel dat de krant en zijn Tweede Kamerzetel verweven waren. Het bestuur van de Stichting Het Parool stak daar een stokje voor. Van Heuven Goedhart stelde namelijk dat *Het Parool* geen partij was en ook geen eigen vertegenwoordiging in de Kamer had. Daardoor kon het zo zijn dat er in het dagblad een andere mening werd verkondigd dan door Goedhart in de Kamer.⁶⁷ Hoewel *Het Parool* uitging van de sociaaldemocratie, valt de krant niet te typeren als het partijblad voor de PvdA. Dat was overigens ook de uitdrukkelijke wens van de redactie.

Trouw

Eind 1942 besloot een aantal journalisten/medewerkers van de illegale verzetskrant *Vrij Nederland* dat de koers van die krant niet meer de gewenste was.⁶⁸ Onder andere Jan Schouten, die sinds 1933 voorman van de Antirevolutionaire Partij (ARP) was en tijdens de oorlog in het verzet was beland, en Sieuwert Bruins Slot, de latere hoofdredacteur van *Trouw*, stonden aan de wieg van *Vrij Nederland*. Vooral Bruins Slot concludeerde eind 1942 dat er met de verzetsartikelen in die krant niets mis was, maar dat de krant te links was en niet confessioneel genoeg. Het blad kwam daardoor teveel in socialistisch vaarwater terecht.⁶⁹ Bruins Slot was van mening dat er behoefte was aan een verzetsblad dat vooral oog had voor de protestants-christelijke zuil. Wim Speelman, de verantwoordelijke voor het grootste gedeelte van de verspreiding van *Vrij Nederland* in de Tweede Wereldoorlog, en Bruins Slot kwamen uiteindelijk tot een compromis voor het verschijnen van een nieuw illegaal blad. Het blad zou een christelijk-nationaal karakter krijgen.

Daarop werd in januari 1943 *De Oranjebode* uitgegeven. Dit acht pagina tellende verzetsblad werd op 30 januari door een klein gezelschap met onder andere Schouten en Bruins Slot geëvalueerd. Daar werd ook de naam bediscussieerd. Na dit beraad werd besloten dat het blad de naam *Trouw* zou krijgen. Op 18 februari 1943 verscheen de krant voor het eerst onder deze naam.⁷⁰

In 1943 werd er openlijk in de krant gespeculeerd over het al dan niet terugkomen van *De Standaard*, de krant van de gereformeerde zuil voor de oorlog. Parallel in deze discussie speelde hierbij uiteraard ook het naoorlogse voortbestaan van *Trouw* mee. Binnen de redactie zelf duurde het nog een hele tijd voordat er algehele instemming was over het verschijnen van *Trouw* na de oorlog. Pas op 4 mei 1945 werd er een akkoord bereikt door de redacteurs en journalisten. De krant zou ook na de bevrijding blijven bestaan.⁷¹

Hoewel in eerste instantie de intentie bij *Trouw* was dat ze geen partijblad zouden worden van de ARP is de verbinding toch onmiskenbaar. De hoofdredacteur van na de oorlog, Bruins Slot, werd bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1946 verkozen als Kamerlid namens de ARP.⁷² *Trouw* ging na de Tweede Wereldoorlog min of meer de plek van *De Standaard* overnemen. Op die manier werd de krant vrij gemakkelijk ingepast in het bestaande krantenlandschap. Deze positie zorgde er ook voor dat *Trouw* zich steeds meer ging conformeren aan de protestants-christelijke zuil en daarmee ook veelvuldige de partijlijn van de ARP volgden.

⁶⁶ 'Koos Vorrink verhaalt ons zijn eigen ervaringen', *Het Parool* (30 mei 1945).

'Koos Vorrink opent het congres der S.D.A.P.', *Het Parool* (7 februari 1946).

'Congres van de S.D.A.P.: Critiek op bestuursbeleid', *Het Parool* (8 februari 1946).

⁶⁷ Mulder e.a., *Lés die krant*, p. 87.

⁶⁸ Pieter Bak, *Een 'meneer' van een krant: Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (Kampen 1999), pp. 45-48.

⁶⁹ Peter Bootsma, *Trouw: 75 jaar tegen de stroom in* (Amsterdam 2018), p. 17.

⁷⁰ Bootsma, *Trouw*, pp. 18-19.

⁷¹ Bak, *Een 'meneer' van een krant*, pp. 120-125.

⁷² Bootsma, *Trouw*, p. 38.

De inhoud van *Trouw* in de jaren na de oorlog, wordt door zowel Pieter Bak als Peter Bootsma beschouwd. Beide auteurs zien dat er in de krant zeer veel aandacht voor de Indonesische kwestie was.⁷³ Tijdens de Tweede Wereldoorlog was er al een speciale editie van *Trouw* uitgegeven waarin het uitgebreid ging over de kolonie Indonesië en haar toekomst na de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog op 1 oktober 1945 nam de krant ferm stelling ten opzichte van de onafhankelijkheidsstrijders van Indonesië. Niet verbazingwekkend is dat het standpunt van *Trouw* over de kwestie sterke gelijkenissen toonde met die van de ARP.⁷⁴ De auteurs stellen beiden dat de Indonesische kwestie de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog het meest belichtte onderwerp was in de krant.⁷⁵ Bak laat daarnaast ook nog de standpunten zien van *Trouw* ten opzichte van het andere grote onderwerp wat speelde in die tijd: de wederopbouw en de positie van de collaborateurs. In de recente beschrijving van de geschiedenis van Bootsma is dit afwezig. Dit omdat hij meer in een vogelvlucht de geschiedenis beschrijft. Bak richtte zich juist op Bruins Slot die over dit onderwerp een sterke mening had. Bruins Slot stelde namelijk op een bezinningsconferentie in juli 1945 dat er moest worden opgepast met de vernieuwingsdrang van de jongeren in de verzetsbeweging. De volgens hem eenvoudige verhouding tussen vriend en vijand tijdens de oorlog was in de naoorlogse periode veel complexer geworden.⁷⁶

⁷³ Bak, *Een 'meneer' van een krant*, pp. 143-165; Bootsma, *Trouw*, pp. 57-60.

⁷⁴ Bootsma, *Trouw*, pp. 58-59.

⁷⁵ Bak, *Een 'meneer' van een krant*, pp. 150-165.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 131-132.

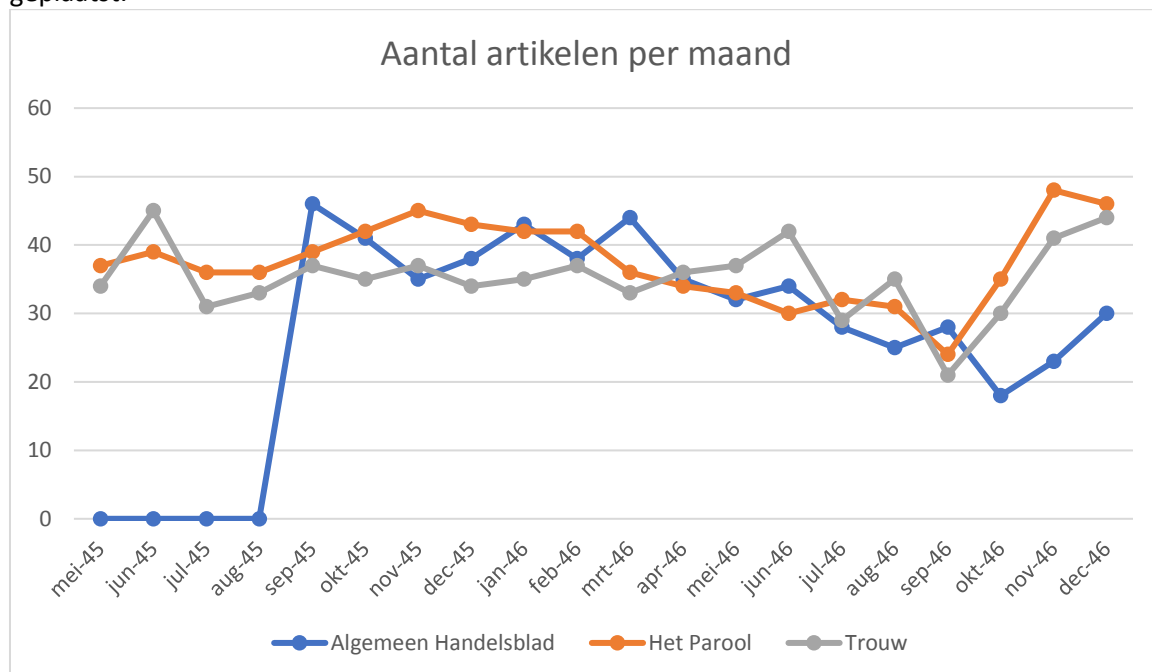
Hoofdstuk 2: De kwantitatieve analyse

Zoals Van Vree ook aangeeft is het belangrijk om naast een kwalitatieve analyse ook een kwantitatieve analyse op het bronnenmateriaal uit te voeren.⁷⁷ In eerste instantie is het goed om te kijken wat het daadwerkelijke corpus is. In totaal levert het zoekresultaat op 8 november 2019, 2007 artikelen op. Op 23 januari 2020 is dit zoekresultaat nogmaals herhaald met dezelfde uitkomst. Van *Het Parool* en *Trouw* zijn ongeveer evenveel artikelen bekeken. Dat er voor het *Algemeen Handelsblad* minder resultaten voor handen zijn, is niet verwonderlijk aangezien vier maanden minder zijn onderzocht.

Tot aan de zomer van 1946 is er eigenlijk een vrij gelijkmatige lijn te zien in de aantallen artikelen. Hoewel er bij alle dagbladen fluctuaties zijn tussen de maanden, waren de verschillen tussen maanden per dagblad niet groot. Wel was er een verschil tussen de drie dagbladen. Het eerste wat opvalt in de grafiek is dat in de eerste maand van het verschijnen van het *Algemeen Handelsblad* er een piek was in het aantal artikelen in vergelijking met andere maanden.

Na de zomer van 1946 is er een langzame afname van het aantal artikelen. Dit kan een aantal oorzaken hebben. Het kon zo zijn dat de interesse voor het onderwerp afneemt. Blom zag bij de enquêtes eenzelfde afname. Hij wijt dit vooral aan belangstelling voor andere vraagstukken die belangrijker worden, zoals de kwestie-Indonesië en de opbouw van het land.⁷⁸ Hoewel in de zomer van 1946 er gesproken werd over een eventuele vrijlating van lichte gevallen, is er in die zomermaanden een 'dip' in het aantal artikelen.

We zien dat aan het eind van 1946 het aantal artikelen over het onderwerp weer toeneemt. Dat kan duiden op weer een toename van de interesse. Dat is niet volledig uit te sluiten, maar een meer voor de hand liggend motief is, dat de dagbladen meer pagina's tot hun beschikking kregen. Zo kreeg bijvoorbeeld het *Algemeen Handelsblad* vanaf 2 november 1946 weer het vooroorlogse formaat en ging het blad van drieënhalve naar acht pagina's.⁷⁹ Dit gold ook voor *Het Parool* en *Trouw*, waardoor er meer artikelen konden worden geschreven. De kans is dus groot dat door de toenemende ruimte, berichten die eerder vanwege de omvang van het blad niet zouden zijn gepubliceerd, alsnog werden geplaatst.

Bron: Gegevens via Delpher

⁷⁷ Van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939*, p. 225.

⁷⁸ Blom, 'Jaren van tucht en ascese', p. 321.

⁷⁹ Visser, *De papieren spiegel*, p. 428.

Plaats en onderwerp

In de eerste maanden na de oorlog werden er veelal berichten geplaatst over de arrestaties van collaborateurs en wat daarmee moest gebeuren. Later in 1945 en tot aan de zomer van 1946 was dat enerzijds het nieuws over bijvoorbeeld het overheidsbeleid, maar anderzijds ook grote aandacht voor rechtszaken van bekende en minder bekende collaborateurs. Deze rechtbankverslagen bleven ook in de rest van 1946 de voornaamste artikelen.

Wanneer er wordt gekeken naar de plaats van de artikelen is er eenzelfde soort tendens te zien als bij het aantal artikelen. Waar in de eerste maanden de meeste berichten de voorpagina van de verschillende kranten sierden, was dat zeker vanaf ongeveer januari 1946, maar eigenlijk daarvoor al minder. Berichten die wel steevast de voorpagina haalden zijn rechtszaken tegen kopstukken van de NSB, of geruchtmakende zaken waarbij bijvoorbeeld veel verzetslieden waren omgekomen. Ook (redactionele) opinies op het overheidsbeleid stonden vaak op de voorpagina.

In plaats van bovenaan de voorpagina, werden berichten gedurende 1946 steeds verder naar achterin de dagbladen verplaatst. Uiteraard waren er nog wel artikelen die de voorpagina haalden, maar dat werd minder. De artikelen die wat verder naar achter in de kranten werden afgedrukt, waren veelal rechtszaken tegen lichtere gevallen of met minder bekende personen. De voorpagina's van de onderzochte kranten werden vanaf oktober 1945 steeds vaker gevuld met berichtgeving over de kwestie-Indonesië, maar ook over de internationale geopolitieke ontwikkeling en berechtingen van kopstukken van het Naziregime.

Wanneer wordt gekeken naar het aantal artikelen over het onderwerp en de plaats in de kranten, valt te concluderen dat de interesse in collaborateurs en hun daden gedurende 1946 afnam. Daarbij is het aantal artikelen enigszins misleidend, omdat aan het eind van 1946 veel kranten een sterke toename in de omvang van hun krant kenden. Beter kan worden gekeken naar de plaats van de artikelen in het dagblad. Is dat in 1945 veelal op pagina 1 en 2, aan het eind van 1946 zijn de artikelen steeds verder naar achteren geplaatst.

Hoofdstuk 3: De berechting van collaborateurs

Waar de aandacht in de literatuur groot is voor de berechting van collaborateurs, zien we ook in het onderzoek dat de meeste artikelen in de dagbladen over rechtszaken gingen. In alle drie onderzochte de kranten werden veel rechtszaken tegen 'foute' Nederlanders beschreven. In sommige gevallen werd volstaan met een kort feitelijk nieuwsbericht dat er een persoon voor de rechtbank was verschenen of er een vonnis was uitgesproken. Andere artikelen waren een stuk omvangrijker. Het waren meer beschouwende artikelen en in een aantal gevallen gaf de journalist ook zijn opinie over de verdachte of de zaak.

Opvallend is dat de kranten zeker niet altijd voor dezelfde rechtszaken kozen. Uiteraard werden enkele rechtszaken, zoals tegen de voorman van de NSB, Anton Mussert, in alle drie de kranten breed uitgemeten. Omdat er in de verschillende rechtbanken en tribunalen dagelijks zaken werden behandeld, was er voor de redacties veel te kiezen. Zij kozen dan ook vaak voor de rechtszaken die er voor hun achterban uitsprongen. In *Trouw* was er daarom bijvoorbeeld meer aandacht voor verraad en verraders rondom het kerkelijke wezen, dan in de andere twee kranten. Deze zaken werden veelal in de rubriek 'kerkelijk nieuws' geplaatst. Het waren voornamelijk korte artikelen over predikanten die wegens hun NSB-verleden of andere daden uit hun ambt waren gezet.⁸⁰ Ook andere rechtszaken met een meer religieuze context, zoals een redacteur van het *Algemeen Handelsblad* die in de theologische rubriek sympathie voor de NSB uitsprak, werden behandeld.⁸¹ Daarbij werd op verschillende punten aangehaald dat de predikant in kwestie "een man van ontwikkeling is" en zodoende beter had moeten weten dan lid te zijn van de NSB.⁸² Gezien de protestants-christelijke achtergrond van *Trouw* was de aandacht voor 'foute' predikanten niet verwonderlijk. Het periodiek had immers na de oorlog steeds meer de plek ingenomen van krant van de protestants-christelijke zuil.⁸³

In het *Algemeen Handelsblad* konden rechtszaken over bijvoorbeeld directeuren die met de bezetter hadden samengewerkt op meer belangstelling rekenen dan in de andere twee onderzochte periodieken.⁸⁴ Die keuze vloeide vermoedelijk voort uit de nadruk die de krant van oudsher legde op economisch- en handelsnieuws. Het nadrukkelijke verzetsverleden was voor *Het Parool* dan weer de onderliggende reden dat in die krant rechtszaken waarbij grote aantal verzetsstrijders waren verraden, een prominentere plek kregen. Veel van deze rechtszaken werden door het dagblad breed uitgemeten op de voorpagina. Het was overigens niet zo dat dit soort zaken in de overige periodieken helemaal niet werden beschouwd. Deze rechtszaken kregen in *Het Parool* of een prominentere plek, of werden vaker uitgelicht.

Arrestatie voor de berechting

De eerste maanden na de capitulatie van Duitsland kenmerkten zich nog niet door de berechting van collaborateurs, omdat die rechtszaken simpelweg nog niet op gang waren gekomen. Wel werd er in die periode aandacht geschonken aan de arrestatie van 'foute' Nederlanders. Waar *Het Parool* en *Trouw* de eerste dagen na 5 mei 1945 vooral in het teken stonden van jubelende berichten over de bevrijding, werd vaak in een bijzin al geduid dat de arrestaties van de collaborateurs waren begonnen. Daarin kwam ook naar voren dat deze lieden er alles aan deden om aan hun arrestatie te ontkomen. Door deze twee kranten werd dat vaak als een soort lafheid neergezet. "Veel vogels zijn gevlogen", concludeerde *Het Parool* bijvoorbeeld op 8 mei 1945.⁸⁵ Ook was in *Het Parool* terug te lezen dat NSB'ers in onopvallende kleding aan de arrestatieploegen probeerden te ontsnappen. Dat werd door de krant veroordeeld.⁸⁶

⁸⁰ 'N.S.B.- predikanten uit hun ambt gezet', *Trouw* (6 juli 1945).

⁸¹ 'Journalist voor het tribunaal', *Trouw* (5 november 1946).

⁸² 'Ds. Ekering staat terecht', *Trouw* (29 oktober 1946).

⁸³ Van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant*, p. 64.

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld: 'Directeuren Wilton Feijenoord in vrijheid', *Algemeen Handelsblad* (13 juni 1946).

⁸⁵ 'Landverraders in arrest', *Het Parool* (8 mei 1945).

⁸⁶ 'Dat stinkt', *Het Parool* (8 mei 1945).

De eerste paar maanden na de bevrijding kwamen er steeds frequenter artikelen over de rechtszaken tegen collaborateurs. Zo werd in *Het Parool* op 23 augustus 1945 bericht over de eerste eis voor een doodsvonnis voor een collaborateur.⁸⁷ Eind augustus/ begin september 1945 werden de eerste artikelen over de berechting van verdachten van collaboratie geplaatst. Dat was ook de periode waarin het *Algemeen Handelsblad* weer toestemming kreeg om te verschijnen.

Naast uitgebreide verslagen over rechtszaken, stonden in de kolommen van de kranten ook kleine stukjes over uitspraken of het begin van rechtszaken tegen collaborateurs. Het meest terugkerende verwijt in alle drie de kranten was keer op keer het verwijt van verraad of landverraad. Het verwijt van het verraden van Nederland kwam consequent in alle berichtgeving terug. De opinie was dat ze hun eigen land hadden verraden door samen te werken met de Duitsers. Dat werd bijvoorbeeld duidelijk door de bewoording (land-)verrader die in veel artikelen over rechtszaken aanwezig is. Door *Trouw* en *Het Parool* werd soms ook verwezen naar de Bijbelse figuur Judas, om duidelijk te maken dat de verdachte verraad pleegde.⁸⁸

Deze typering was niet nieuw na de Tweede Wereldoorlog. Josje Damsma constateert dat al tijdens de oorlog de grootste antipathie ten opzichte van de groep NSB'ers voortkwam uit het idee dat hun gedrag verraad was.⁸⁹ Het lid zijn van deze organisatie werd gezien als een continu proces van verraad. In de kranten werd dit na de oorlog dus nog steeds gesteld. Het werd overigens niet enkel gebruikt voor NSB'ers, maar voor iedereen die op een of andere manier had samengewerkt met de bezetter. Volgens *Trouw* was het gemakkelijk om de NSB'ers op te pakken, maar moest eenieder die zich schuldig had gemaakt aan verraad, worden opgepakt.⁹⁰

Economische collaboratie

Een andere doorn in het oog van de dagbladen was de verrijking van collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. In verschillende berichten over de arrestaties kwam dit naar voren. *Het Parool* berichtte dat bij meerdere opgepakte landverraders grote hoeveelheden levensmiddelen waren aangetroffen.⁹¹ De krant sprak daarover haar afschuw uit, vooral omdat voor de meeste mensen de (laatste) oorlogsjaren in het teken stonden van schaarste en in sommige gevallen honger. Het was daarom niet verwonderlijk dat er met afschuw werd gekeken naar mensen die juist wel te eten hadden. Het draaide hierbij om economische collaboratie. Oftewel samenwerking met de Duitsers, niet puur omdat een bedrijf of individu dat moest, maar om er zelf beter van te worden.

In de berechting van collaborateurs en daardoor ook in de krantenberichten daarover, speelde dit een rol. In verschillende gevallen werd er gesproken over daden van verdachten en dan met de nadruk op de manier waarop ze daar juist beter van zijn geworden. Dit deed zich op verschillende manieren voor. In een artikel in september 1945 berichtte *Algemeen Handelsblad* op de voorpagina dat een vroegere voorzitter van een Antirevolutionaire kiesvereniging en "eertijds een achtbaar ingezetene van Rotterdam" voor het Bijzondere Gerechtshof in Den Haag moest verschijnen, omdat hij in de greep van hebzucht was geraakt. "Het verraad van Kooiman werd nog des te schandelijker, toen hij daarop gelden ging inzamelen z.g. voor de nagelaten betrekkingen van het drietal. Ook het hiervoor ontvangen geld gebruikte hij ten eigen bate."⁹² Verder in het artikel werd dit een dubbel landverraderlijk element genoemd in het handelen van de collaborateur. Het was namelijk niet enkel verraad, maar ook nog eens voor persoonlijk gewin. Ook in *Het Parool* werd meerdere keren de verrijking door middel van die samenwerking met de bezetter gehekeld als extra verraad.

⁸⁷ 'Eerste doodsvonnissen geëischt', *Het Parool* (23 augustus 1945).

⁸⁸ 'Tegen drie verdachten doodstraf geëischt', *Trouw* (6 maart 1946); 'Chauffeur reed Engelandvaarders naar den S.D.', *Het Parool* (23 maart 1946); 'Boogaard weet niet waarom hij verraad pleegde', *Het Parool* (20 juli 1946).

⁸⁹ Damsma, *Nazis in the Netherlands*, pp. 206-207.

⁹⁰ 'Waarover men spreekt', *Trouw* (25 mei 1945).

⁹¹ 'Landverraders in arrest', *Het Parool* (8 mei 1945).

⁹² 'Driemaal doodstraf geëischt', *Algemeen Handelsblad* (25 september 1945).

Naast de strijd tegen kopstukken van de collaboratie, werden ook de lichte gevallen gehekel in de dagbladen. Bij die rechtszaken was het echter niet altijd gemakkelijk om hun schuld te bewijzen. De verdachten brachten dan bijvoorbeeld in dat ze weinig keus hadden. Zij waren namelijk afhankelijk van hun baan, als bijvoorbeeld landwachter.⁹³ Deze “brood NSB’ers” die enkel lid waren voor hun levensonderhoud werden niet op alle fronten milder behandeld. In een gesprek van *Trouw* met een procureur-fiscaal van Amsterdam, werd duidelijk gesteld dat ook zogenaamde lichte gevallen die enkel lid waren geweest van de NSB, fout waren.⁹⁴

In meer zaken vonden de dagbladen de verrijking een probleem. Economische collaboratie gebeurde ook grotendeels via bedrijven. Bij rechtszaken tegen directeuren uit het bedrijfsleven, werd deze samenwerking gehekel.⁹⁵ Veel zaken met betrekking tot economische collaboratie waren lastiger te definiëren dan bijvoorbeeld lidmaatschap van de NSB. In *Het Parool* en *Trouw* werden in deze zaken vaak de bedrijfseigenaren als fout neergezet, doordat deze zichzelf zouden hebben verrijkt, terwijl dat volgens deze kranten niet per se op die manier had hoeven te gebeuren. Sommige van die directeuren verdedigden zich dan ook door te stellen dat ze geen keus hadden, omdat enerzijds de Duitsers dwang uitoefenden en anderzijds zij simpelweg verantwoordelijk waren voor een hoop werkgelegenheid.

Verzachtende omstandigheden

Bij de typering hierboven komt meermaals terug dat de schuld door verdachten buiten zichzelf werd gelegd. Ze hadden te maken met dwang van de bezetter om grondstoffen/producten te leveren, of de eerder gememoreerde landwachter om de bevelen van hogerhand uit te oefenen. Vooral *Het Parool* en *Trouw* sloten zich niet zomaar aan bij deze denkwijze. Zij zagen namelijk, dat elke Nederlander wel degelijk een keus had. Er waren immers genoeg mensen die zich wel hadden aangesloten bij het verzet en op die manier iets goeds hadden gedaan. Daarnaast werd in december van 1945 in een bericht in het *Algemeen Handelsblad* over een bezoek van de krant aan een interneringskamp schijnheilig genoemd. Volgens de journalist waren de collaborateurs zich niet bewust van hun schuld.⁹⁶ Dit was een beeld dat voornamelijk in ongeveer het eerste jaar na de bevrijding van Nederland door deze kranten werd gepropageerd.

In het onderzoek van Grevers naar brieven die werden geschreven aan de instanties die over de veroordeling van ‘foute’ Nederlanders ging, is te zien dat ook daarin veelvuldig werd gewezen naar omstandigheden van verdachten.⁹⁷ Deze brieven vloeiden voort uit de wens van de overheid om vanaf 1946 af te stappen van het collectief hard straffen. In dergelijke brieven werd dan aangegeven dat degene kostwinnaar was van het gezin en dat de thuissituaties onhoudbaar werden. Ook werd bijvoorbeeld gesteld dat de ronselaars van de SS juist de schuldigen waren en niet de jonge mannen die door hen waren geronseld.

Grevers noemt dit een vergroting van de aandacht voor het sociale en psychologische element, waardoor eventuele wraakgevoelens vanaf 1946 meer naar de achtergrond verschoven.⁹⁸ In de verschillende kranten kwam in 1946 wel meer aandacht voor een dergelijke benadering. Enerzijds doordat in rechtszaken vaak meer van dit soort achtergronden en omstandigheden werden beschreven, maar anderzijds ook via berichten over de situatie en de omstandigheden in interneringskampen. Deze omslag had ook te maken met de drang om voort te gaan met de wederopbouw, die vooral in het *Algemeen Handelsblad* en *Trouw* is terug te zien. Zoals Grevers in de onderzochte brieven zag, bleef in de kranten het idee overeind staan dat er een straf moest komen

⁹³ ‘Landwachter schoot gevangene neer’, *Trouw* (17 januari 1946).

⁹⁴ ‘Ook brood N.S.B.’ers zijn verraders’, *Trouw* (21 januari 1946).

⁹⁵ Onder andere:

‘Met gebr. De Vilder staat een systeem te recht’, *Het Parool* (20 maart 1946).

⁹⁶ “Aan de Levantkade”: Waar twee-en-twintighonderd mensen zijn opgesloten, *Algemeen Handelsblad* (12 december 1945).

⁹⁷ Grevers, ‘Enkel en alleen in dit geval’, p. 375.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 389.

voor de daders.⁹⁹ Deze moest dan qua zwaarte wel passen bij het vergrijp en niet buitenproportioneel zijn. De kranten volgden daarmee het sentiment dat zich in de samenleving ontwikkelde.

⁹⁹ Grevers, 'Enkel en alleen in dit geval', p. 385.

Hoofdstuk 4: De omgang met collaborateurs

Het vorige hoofdstuk richtte zich vooral op de manier waarop collaborateurs werden beschreven in rechtbankverslagen of in andere nieuwsberichten over berechting en arrestatie. Daarnaast waren er ook een hoop artikelen die weliswaar met berechting en arrestatie (of anderszins met collaborateurs) te maken hadden, maar eigenlijk meer gingen over de omgang en houding van het 'Nederlandse volk' ten opzichte van collaborateurs. De omgang met collaborateurs en hun plaats in, of buiten de samenleving is een zeer belangrijke categorie artikelen, omdat ze heel duidelijke (impliciet maar ook expliciet) beschrijvingen van collaborateurs geven.

Zoals eerdergenoemde Belinfante vaststelt was er vlak na de capitulatie van Duitsland, in Nederland een sterke drang om de 'foute' Nederlanders buiten de samenleving te houden.¹⁰⁰ Dat kwam in de eerste dagen na de bevrijding vooral tot uiting in het feit dat iedereen die verdacht werd van verraad werd opgesloten op basis van politieke gronden. Dat wil in dit geval zeggen dat ze aanhanger waren van de NSB of werden verdacht van samenwerking met de bezetter. Belinfante ziet in deze massale arrestatie een discrepantie met de motieven voor hechtenis in de normale rechtspleging: de vrees voor vluchten en/of de kans op recidive van het delict.¹⁰¹ Ook Grevers is van mening dat de voornaamste reden voor opsluiting normaal gesproken het gevaar is wat van deze groep zou uitgaan, maar dat er bij de internering na de Tweede Wereldoorlog sprake was van irrationele wraakuitoefening. Dat was niet het enige motief. De gang van zaken rond de arrestatie en internering weken dus af met wat voor die tijd en momenteel nog wordt gezien als gronden voor internering. Het proces van aanhouding tot en met vrijlating was onderdeel van een proces van in- en uitsluiting.¹⁰²

Door de regering, maar ook in een toespraak van koningin Wilhelmina, werd de uitsluiting van collaborateurs ook genoemd.¹⁰³ Er zou na de oorlog geen plek meer zijn voor collaborateurs in Nederland. Ook in de kranten werd dat idee overgenomen. Het was ook om die reden dat *Het Parool* zich op 29 augustus 1945 fel uitsprak tegen het voornemen van de regering om de 'lichte gevallen' vrij te laten. "*In naam van alle goede vaderlanders zeggen we dus tot onze regering, of het nu een groter of een kleiner aantal betreft: houd hen weg uit onze samenleving. Zij zijn even erg als de dragers van pestbacillen.*"¹⁰⁴ In dit citaat is terug te vinden dat de krant de 'foute' Nederlanders wilde weren uit de maatschappij. Uit het citaat valt nog iets te ontdekken. Door te spreken over 'goede vaderlanders' en daarmee impliciet ook over 'slechte vaderlanders', werd er een onderscheid gemaakt tussen Nederlanders. Later in dit hoofdstuk zal dit onderscheid nog worden uitgewerkt.

Fysiek en mentaal uit de samenleving

Het weren van de verdachten van collaboratie werd direct na de capitulatie gedaan door verdachten van collaboratie op te sluiten in interneringskampen. Op die manier waren zij fysiek geen deel meer van die samenleving. Bij de wens voor de verwijdering van collaborateurs uit de samenleving, werd ook nog een stapje verder gedacht. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een bericht in het *Algemeen Handelsblad* waarin de optie van massale emigratie van 'landverraders' naar een overzeese kolonie werd besproken. Daarbij werd opgemerkt dat de collaborateurs daar zelf niet onwelwillend tegenover zouden staan.¹⁰⁵ Dit plan werd al snel aan de kant geschoven, omdat het als onhaalbaar werd betiteld. Ook in *Trouw* was er weinig enthousiasme voor deze oplossing.¹⁰⁶ Vooral de haalbaarheid was een groot vraagstuk volgens een redactioneel commentaar. De schrijvers zagen wel als positief punt dat

¹⁰⁰ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, pp. 3-5.

¹⁰¹ Ibidem, p. 53.

¹⁰² Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België 1944-1950* (Amsterdam 2013), pp. 20-21.

¹⁰³ Belinfante, *In plaats van Bijltjesdag*, p. 1.

¹⁰⁴ 'Bijltjesdag?', *Het Parool* (29 augustus 1945).

¹⁰⁵ "'Iedere week gaan wij een sport hooger'" Prof. Schermerhorn over onze politiek; mogelijkheid van gedwongen emigratie van onwaardigen.', *Algemeen Handelsblad* (8 september 1945).

¹⁰⁶ 'Vrijlating van gevangenen', *Trouw* (23 augustus 1945).

deze oplossing het probleem van de slechte huisvesting van de geïnterneerde collaborateurs zou kunnen verhelpen.

De optie van verwijdering naar een ver land bleek onhaalbaar, maar de wens voor de verwijdering van collaborateurs uit de samenleving bleef bestaan bij de kranten. In de eerste maanden na de bevrijding werd voortdurend de herinnering opgeroepen dat zoals *Algemeen Handelsblad* bijvoorbeeld meldde, dat er “voor verraders gene plaats meer zal zijn in het Nederlandsche volk”.¹⁰⁷ Ook *Het Parool* was deze mening toegedaan. In de verschillende kranten werd hierbij ook de belofte van de koningin aangehaald. Dat wordt bijvoorbeeld duidelijk uit het hierboven genoemde artikel van 29 augustus 1945. Waar *Het Parool* zich sterk verzette tegen de vrijlating van ‘lichte gevallen’ in augustus 1945, is *Trouw* milder over deze kwestie. In een redactioneel commentaar benoemde de krant de ernst van de omstandigheden in de kampen.¹⁰⁸ Daarbij tekende de redactie ook aan dat veel geïnterneerden hun straf al ruimschoots hadden voldaan en dat vrijlating niet meteen uitsluiting van rechterlijke vervolging betekende. Deze milde opstelling betekende niet dat *Trouw* hier al pleitte voor een inclusie van alle verdachten van collaboratie in de samenleving. “Ten slotte zullen er gevallen zijn, die duurzaam niet meer in de Nederlandsche maatschappij behooren terug te keeren.”¹⁰⁹ Het grote verschil tussen vooral *Trouw* en *Het Parool* in deze kwestie rond de vrijlating van ‘lichte gevallen’ in augustus was de benadering van de collaborateurs. Waar *Het Parool* vooral keek naar de groep, dus alle verraders zijn slecht, keek *Trouw*, meer naar een verzameling van individuele gevallen. Wat overigens niet wegneemt dat *Trouw* zich in 1945, maar ook in 1946 bleef bedienen van uitsluiting van de groep collaborateurs. Een goed voorbeeld daarvan was het ontkennen van het Nederlandschap van de ‘foute’ Nederlanders. *Trouw* beschreef bijvoorbeeld een rechtszaak tegen drie kantoorbedienden die in hun vrije tijd op vrijwillige basis en tegen een vergoeding op zoek gingen naar Joodse families. Wanneer de kantoorbedienden Nederlanders werden genoemd staat die term tussen haakjes.¹¹⁰ Ook *Algemeen Handelsblad* gebruikte in artikelen een dergelijke constructie om kenbaar te maken dat zij de in het artikel besproken collaborateurs niet als Nederlanders zagen.¹¹¹ Ook andersom gebruikte de krant deze formuleringen. Zo wordt beschreven dat de Gestapo en de NSB de levering van Zweedse voedselgiften probeerden te dwarsbomen, maar dat de producten door samenwerking tussen Zweden en Nederland toch in handen kwamen van echte Nederlanders.¹¹² Niet alleen *Algemeen Handelsblad* en *Trouw* wilden benadrukken dat er een verschil was tussen Nederlanders en collaborateurs. In de eerste arrestatiegolf en beschouwingen daarover benadrukte *Het Parool* al dit onderscheid. Bij een waarschuwing over de opsluiting van collaborateurs en wat daar fout kon gaan maakte de krant, wijzend op ervaringen uit het zuiden van Nederland, dit onderscheid. “Daarnaast kunnen in het zuiden mensen vrijkomen met een borgsom. Dit zijn dan verraders, mensen die onze Nederlanders in de klauwen van de S.D. speelden.”¹¹³ De uitsluiting vond hierbij dus vooral plaats door de stelling dat een Nederlander geen nationaalsocialistische politiek bedreef, zoals *Algemeen Handelsblad* de houding van een goede Nederlander noemde.¹¹⁴

De omgang van Nederlanders met collaborateurs was ook een terugkomend onderwerp in de dagbladen. De focus lag daarbij vooral op hoe de ‘foute’ Nederlanders moesten worden aangepakt. In de maanden mei en juni van 1945 vonden de meeste arrestaties plaats. Daarbij werd soms hard opgetreden. In *Trouw* en *Het Parool* klonk er veelal leedvermaak door. “Het is ook waarlijk niet erg als we lachen wanneer Mussert met de handen omhoog staat of als een schreeuwerige landverrader nu

¹⁰⁷ ‘Doodstraf geëischt tegen echtpaar’, *Algemeen Handelsblad* (26 oktober 1945).

¹⁰⁸ ‘Vrijlating van gevangenen’, *Trouw* (23 augustus 1945).

¹⁰⁹ ‘Vrijlating van gevangenen’, *Trouw* (23 augustus 1945).

¹¹⁰ ‘Tegen drie verdachten doodstraf geëischt’, *Trouw* (6 maart 1946).

¹¹¹ Bijvoorbeeld: “Nederlander” ranselde gevangenen af’, *Algemeen Handelsblad* (6 september 1945).

¹¹² ‘De N.S.B. saboteerde Zweedsche hulpactie’, *Trouw* (9 april 1946).

¹¹³ ‘Het kromme recht ‘waar gaan we heen.’’, *Het Parool* (26 juni 1945).

¹¹⁴ ‘Politieke delinquenten’, *Algemeen Handelsblad* (31 juli 1946).

op zijn beenen staat te bibberen. De landverraders moeten uit onze samenleving. Dat is een deel van onze nationale zuivering.”¹¹⁵ Dit is slechts een van de voorbeelden uit deze periode.

Het harde optreden leverde overigens wel kritiek op. In de rubriek ‘revue der meeningen’ op de voorpagina van *Het Parool*, waarin de redactie onder verschillende kleine kopjes actuele zaken behandelde, sprak de krant zijn begrip uit voor de af en toe hardhandige aanpak van verraders. Toch wees de krant zijn lezers erop dat de waardigheid behouden moest worden, omdat er niet dezelfde handelswijze als de Duitsers op na moest worden gehouden.¹¹⁶ Ook *Trouw* was eenzelfde mening toegedaan. De krant stelt: “alle onwaardige zuiveringsgedoe besmeurt ons volk. Dan brengen we nieuwe vlekken aan, terwijl we de oude verwijderen.”¹¹⁷ In de eerste maanden pleitten de kranten dus wel voor uitsluiting van de collaborateurs, maar dat dat niet moest uitmonden in excessen. In *Het Parool* werd echter in drie verschillende berichten geageerd tegen de luxe detinering van (sommige) collaborateurs.¹¹⁸ Daarbij werd het vooral afgezet tegen de situatie van de Nederlandse bevolking. De situatie van de collaborateurs mocht niet beter zijn dan van de ‘goede Nederlander’. Volgens *Algemeen Handelsblad* was de orde in de kampen in december van 1945 hersteld. In de periode daarvoor kwam het voor dat de gedetineerden het beter hadden dan hun bewakers. Dat moest niet kunnen.¹¹⁹ Al met al bleef het idee van een menswaardige opsluiting, wat al vlak na de capitulatie van Duitsland is te zien, overeind. Het was immers “niet de Middeleeuwen”.¹²⁰

Dit idee kwam bijvoorbeeld ook terug in artikelen over vrijgekomen collaborateurs. Wanneer zij terugkeerden in de samenleving moest dat niet ten koste gaan van mensen die tegen hen getuigden. De redactie van *Het Parool* adresseerde op de voorpagina dat lager geplaatste ‘goede Nederlanders’ onrechtmatig door middel van smoesjes werden ontslagen, want ze konden natuurlijk niet worden ontslagen door collaborateurs die weer werden vrijgelaten, omdat ze enkel hun ‘Nederlandsche plichten’ deden.¹²¹

Van uitsluiting naar welwillendheid

Al op 24 december werd in *Algemeen Handelsblad* in een opiniestuk door Dr. Van der Griendt betoogd dat de Nederlanders welwillend tegenover de terugkeer van politieke delinquenten moesten staan.¹²² Hij pleitte voor een christelijke omgang, waarbij er recht eerst geschiedt, maar er daarna plek is voor barmhartigheid. “Het Nederlandsche volk straft hen, die met den vijand hebben geheuld en terecht. Het neemt sommigen van hen na berecht te zijn, evenwel weer op in het groote volksgezin.”¹²³ Dit stuk typeerde de instelling van het *Algemeen Handelsblad*. Eerder dan in de andere twee onderzochte kranten werd in dit soort stukken opgeroepen om de collaborateurs (in ieder geval de lichte gevallen) weer op te nemen in het Nederlandse volk.

In het *Algemeen Handelsblad* werd ook liever niet over wraak gesproken. In verschillende artikelen aan het eind van 1945 en het begin van 1946, pleitten zij ervoor dat de berechting van collaborateurs niet gezien moest worden als wraak, maar juist als gerechtigheid. Om die reden berispte de krant ook Nederlanders die in november van 1945 advocaten bedreigden die bijstand verleenden aan collaborateurs. In een opiniërend stuk op de voorpagina stelt de redactie van het *Algemeen Handelsblad* dat dit soort verderfelijke praktijken moesten stoppen. De waarden van een werkend

¹¹⁵ ‘Houdt de zuivering zuiver’, *Trouw* (9 mei 1945).

¹¹⁶ ‘Al te hardhandig’, *Het Parool* (18 mei 1945).

¹¹⁷ ‘Houdt de zuivering zuiver’, *Trouw* (9 mei 1945).

¹¹⁸ ‘Verkeerde aanpak’, *Het Parool* (25 mei 1945); ‘Gedachten’, *Het Parool* (6 juni 1945); ‘Gedachten’, *Het Parool* (9 juni 1945).

¹¹⁹ “‘Aan de Levantkade’: Waar twee-en-twintighonderd menschen zijn opgesloten’, *Algemeen Handelsblad* (12 december 1945).

¹²⁰ ‘Gedachten’, *Het Parool* (6 juni 1945).

¹²¹ ‘Houding van vrijgelaten fabrikanten veroorzaakt staking’, *Het Parool* (17 augustus 1946).

¹²² Dr. J. van der Griendt, ‘Vrijgelaten N.S.B.-ers moeten geen paria’s worden’, *Algemeen Handelsblad* (24 december 1945).

¹²³ Dr. J. van der Griendt, ‘Vrijgelaten N.S.B.-ers moeten geen paria’s worden’, *Algemeen Handelsblad* (24 december 1945).

rechtssysteem waren namelijk dat iedereen recht heeft op verdediging. Bedreigingen aan advocaten werden vooral gezien als wraak. Dat was de foute insteek, omdat het bij de bestraffing van collaborateurs moest gaan om het recht en niet om wraak, concludeerde de krant.¹²⁴ Hiermee liet het *Algemeen Handelsblad* al vrij vroeg het geluid horen dat de berechting het belangrijkste was. Deze boodschap was veelvuldig terug te lezen in de krant, bijvoorbeeld na de moord op een net vrijgekomen 'collaborateur', waar de oud illegaliteit van werd verdacht. De krant stelde dat ook zij nu de legale weg moesten bewandelen in plaats van zelf het heft in handen te nemen.¹²⁵

Deze laatste, directe kritiek op de plaats die het verzet innam in kwesties rond collaboratie is niet of nauwelijks terug te lezen in de andere twee onderzochte kranten. Een aannemelijke reden daarvoor was dat deze twee kranten en hun redacties, die veelal vanuit het verzet voortkwamen, geneigd waren standpunten van het voormalig verzet te verdedigen. Over de verhouding met het verzet zal in het volgende hoofdstuk nog nader worden ingegaan.

Hoewel de kranten pleitten voor een menswaardige opsluiting, was vooral in *Het Parool* in het najaar van 1946 nog veel kritiek op de vrijheden of privileges die collaborateurs in gevangenschap genoten. In de gevangenis in Scheveningen, die als bijnaam 'Het Oranjehotel' kreeg, zaten bijvoorbeeld collaborateurs opgesloten met een open-deuren regime. Ze mochten veelal onder summiere begeleiding naar buiten.¹²⁶ Dat vond *Het Parool* niet kunnen, omdat ze de Nederlanders soms groot lijden hadden toegebracht. Waar *Het Parool* hier in meerdere artikelen aandacht aan besteedde, ontbrak in *Trouw* elke verwijzing naar deze kwestie.¹²⁷ Later beschrijft *Trouw* wel de antwoorden op de vragen van een Kamerlid naar aanleiding van deze gang van zaken.¹²⁸ Ook in deze beschrijving blijft een verwijzing naar het Oranjehotel, dat een symbool was voor het verzet, achterwege. In *Algemeen Handelsblad* is deze kwestie geheel afwezig. Het speelde in het najaar van 1946 waarin *Trouw* en het *Algemeen Handelsblad* inmiddels veel meer aandacht hadden voor zaken als wederopbouw. De sterke band van *Het Parool* met het verzet kan de reden zijn dat zij er wel aandacht aan besteedden.

De gevangenis in Scheveningen, kwam tijdens de oorlog al bekend te staan als het Oranjehotel, omdat er veel politieke gevangenen vastzaten. Dit waren verzetslieden, maar ook mensen die bijvoorbeeld naar de BBC luisterden, wat verboden was. De verzetslieden vochten voor een vrij Nederland. De koninklijke familie, de 'Oranjes', stonden daar symbool voor. Het is dan ook om die reden dat de gevangenis de bijnaam Oranjehotel kreeg. Voor het verzet was dit een symbool van opsluiting onder slechte omstandigheden. Het is waarschijnlijk ook om die reden dat de behandeling van collaborateurs in het najaar van 1946 veel aandacht kreeg in *Het Parool*. Dit paste goed bij het standpunt dat collaborateurs het niet beter mochten hebben dan de goede Nederlander.

Internering

Wat betreft de internering kwam naarmate 1946 vorderde, er meer en meer aandacht voor de omstandigheden en het welzijn van de collaborateurs in de kampen. Heropvoeding speelde daarbij een grote rol. Zo wordt in een reportage over kamp Vught een geïnterneerde door *Trouw* uitgelicht en beschreven als harde werker, die zijn best doet om terug te komen in de maatschappij.¹²⁹ Twee maanden eerder had hetzelfde periodiek ook aandacht geschonken aan vele misstanden in de kampen. Dat ging voornamelijk over de slechte omstandigheden waaronder sommige collaborateurs moesten leven.¹³⁰ Dit soort berichten liet een opvallend contrast zien met berichtgeving in 1945. De aandacht voor de omstandigheden voor geïnterneerden en de terugkomst in de maatschappij, was groter geworden.

¹²⁴ 'Recht, geen wraak', *Algemeen Handelsblad* (21 november 1945).

¹²⁵ 'Moord te Dordrecht', *Algemeen Handelsblad* (4 januari 1946).

¹²⁶ 'Drie jaar geëischt tegen collaborateur', *Het Parool* (23 september 1946).

¹²⁷ 'Goed en kwaad van aannemersfirma', *Trouw* (23 september 1946).

¹²⁸ 'In hun eigen bedrijf te werk gesteld', *Trouw* (9 november 1946).

¹²⁹ 'Vught, oord van verschrikking', *Trouw* (16 juli 1946).

¹³⁰ 'Nog vele misstanden in de kampen', *Trouw* (14 mei 1946).

Ook in *Het Parool* is er aandacht voor de interneringskampen. Waarbij *Trouw* vooral aankaart dat er misstanden tegen geïnterneerden zijn, legt deze krant meer de nadruk op wat er nog niet goed gaat in de interneringskampen. Vooral het aspect van politieke heroriëntering of denazificatie van de collaborateurs, faalde in ogen van de krant. *“Niemand erkende natuurlijk dat hij nog meer op zijn kerfstok had dan het lidmaatschap van N.S.B. of S.S. Aan welk verraad of aan welke misdaad zij zich in die ‘functie’ schuldig hadden gemaakt, zeiden zij niet. De overtuigde, principieele nationaal-socialisten waren echter voor het grootste deel niet minder overtuigd dan toen zij in het kamp kwamen, de opportunisten niet minder opportunistisch.”*¹³¹ In hetzelfde artikel schreef de journalist dat men niet te veel sympathie voor de geïnterneerden moest opbrengen, omdat zij anderen hadden verraden. Een duidelijk contrast met *Trouw* dat twee dagen daarvoor juist een stuk schreef over misstanden in de kampen.

Hoewel er in de verschillende berichtgeving in het najaar van 1946 pleidooien voor uitsluiting te lezen waren, was er toch al een verandering te zien in de houding ten opzichte van collaborateurs. Ook de wat meer ‘ordelijke’ fase vanaf 1946 bracht met zich mee dat er anders werd gedacht over de collaborateurs. Grevers constateert dat door het vastzitten van een kleine groep in de jaren ‘50, de conclusie gerechtvaardigd is dat de houding ten opzichte van ‘foute’ Nederlanders was veranderd.¹³² De vrijlating van lichte gevallen in de zomer van 1946 kan worden gezien als een eerste aanzet hiertoe. Hoewel daar ook enkele praktische redenen aan ten grondslag lagen, is in de kranten de opvatting terug te lezen dat deze mensen vaak al genoeg waren gestraft. Voor de zware gevallen bleef het beeld overeind dat ze niet in de samenleving thuishoorden.

¹³¹ ‘Politieke heroriëntering gaat traag in haar werk’, *Het Parool* (18 juli 1946).

¹³² Grevers, ‘*Van landverraders tot goede vaderlanders*’, pp. 20-24.

Hoofdstuk 5: De zuivering

Nauw verbonden met de vervolging van collaborateurs en de zienswijze daarop, was het vraagstuk van de zuivering in Nederland. Zoals in het vorige hoofdstuk is geconcludeerd, was er in eerste instantie een duidelijke beweging van uitsluiting gaande. Daarbij werden beroepsgroepen compleet doorgelicht om er alle foute elementen uit te filteren. Vaak werden individuen door middel van een ambts- of beroeps specifieke commissie doorgelicht op hun daden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Bijvoorbeeld ambtenaren, journalisten, maar ook personen uit het bedrijfsleven, moesten na de oorlog worden gezuiverd, daarover bestond consensus in de samenleving. Uiteraard was deze megaoperatie ook onderwerp van de berichtgeving in de verschillende kranten. Vlak na de bevrijding plaatste *Het Parool* een oproep aan de regering om de beloftes van radicale zuivering die voorafgaand aan de bevrijding waren gedaan, waar te maken.¹³³ Daarnaast waren er in de ogen van de krant hoopvolle berichten dat bij bijvoorbeeld het politiecorps van Amsterdam de zuivering al was aangevangen.¹³⁴ *Het Parool* vond belangrijk dat er een radicale zuivering kwam. Dat kwam mede door ervaringen uit het al eerder bevrijde zuiden waar in hun ogen niet altijd naar de daden in de oorlog was gekeken, maar naar de deskundigheid van de ambtenaren in kwestie. Daarom riep het periodiek in een kort nieuwsbericht op tot een zuivering zonder aanzien des persoons: “*Geen geschipper, de twijfelachtigen dienen aan den kant gezet en ook wanneer de betrokkenen een sleutelpositie inneemt zal niet gearzeld worden zoo mogelijk een deskundig maar desnoods een minder ingewijd doch betrouwbaar persoon aan te stellen.*”¹³⁵ Ook *Trouw* en *Algemeen Handelsblad* waren van mening dat de zuivering goed en grondig moet gebeuren. Zij brachten wel weer andere accenten als *Het Parool*.

Al snel na de bevrijding was er ook al kritiek op de zuivering terug te lezen in de kranten. Op 20 juni 1945 werd in een kort, niet ondertekend, opiniërend artikel al verontwaardigd opgemerkt dat een verrader gewoon deel kon uitmaken van een zuiveringscommissie.¹³⁶ Op 26 juni werd in een groot opiniërend artikel van een halve pagina, uitgehaald naar de manier waarop werd gezuiverd. Hoewel er wel het nodige gebeurde, zouden er nog altijd veel ‘landverraders’ vrij rondliepen, omdat de opsporingsinstanties bang zouden zijn voor hun macht.¹³⁷ In *Trouw* was in deze begindagen vooral sprake van hoop op een goede zuivering. De redactie van de krant zag de zuivering als een noodzakelijk kwaad en was daarbij positief over de voorgenomen matigheid die de regering beoogde.¹³⁸ Daarbij maakte de krant wel de kanttekening dat alle personen die laakbare handelingen hadden gepleegd, moesten worden bestraft.¹³⁹

De eerste kritiek op de zuivering en dan vooral op het beleid en de uitwerking daarvan, werd al snel in *Het Parool* gegeven. Tijdens de hele onderzochte periode hield dat aan. Veelal werd kritiek geleverd aan de hand van een casus waarin de zuivering niet goed ging, zoals een burgemeester die onrechtmatig zou zijn gehandhaafd. Hier werden verschillende voorbeelden van gegeven.¹⁴⁰ Ook de kritiek die in verschillende Tweede Kamerdebatten werd geuit en door groepen verzetsmensen op de zuivering, werd uitgelicht.¹⁴¹ Deze kritiek spitste zich vooral toe op het overheidshandelen. Collaborateurs werden persoonlijk minder bekeken in de berichtgeving over de zuivering. Vooral het beleid en de uitvoering daarvan stonden in de kritieken centraal. Wel werden collaborateurs gebruikt

¹³³ ‘Het kromme recht: waar gaan we heen?’, *Het Parool* (26 juni 1945).

¹³⁴ ‘Zuivering van het politiecorps’, *Het Parool* (10 mei 1945).

¹³⁵ ‘Zuivering onder ambtenaren’, *Het Parool* (24 mei 1945).

¹³⁶ ‘Gedachten’, *Het Parool* (20 juni 1945).

¹³⁷ ‘Het kromme recht: waar gaan we heen?’, *Het Parool* (26 juni 1945).

¹³⁸ ‘De regeeringsverklaring’, *Trouw* (28 juni 1945).

¹³⁹ ‘De zuivering’, *Trouw* (28 juni 1945).

¹⁴⁰ Onder andere:

‘Burgemeester bedreef schanddaden in bezettingstijd’, *Het Parool* (21 januari 1946); Jan Romein, ‘De zuivering gezuiverd’, *Het Parool* (23 februari 1946); ‘Politiezuivering’, *Het Parool* (1 maart 1946).

¹⁴¹ Onder andere:

‘Duidelijke richtlijnen voor zuivering gewenscht’, *Het Parool* (19 januari 1946).

als voorbeeld om het falen van de zuivering aan te tonen. Toch zei de berichtgeving over de zuivering ook veel over de manier waarop de kranten aankeken tegen collaborateurs, omdat de berichtgeving vaak ook impliciet de houding ten opzichte van collaborateurs zichtbaar maakte.

Het onderwerp van zuivering was een lastig punt voor het *Algemeen Handelsblad*. De krant mocht weliswaar via een stichtingsconstructie verschijnen, maar dat betekende niet dat de perszuiveringscommissies zich niet bogen over de aangebleven redacteuren van de krant. In 1947 en 1948 werd in de zaken tegen de redacteuren pas uitspraak gedaan.¹⁴² Gedurende de gehele onderzochte periode waren verschillende redacteuren en journalisten van het *Algemeen Handelsblad* onder de loep genomen voor hun daden gedurende de Tweede Wereldoorlog. Dat belette de krant echter niet om te berichten over de zuivering. De krant maakte uitgebreid melding van het overheidsbeleid met betrekking tot de zuivering van het bedrijfsleven en het geldwezen. Vooral dat laatste onderwerp kwam veelvuldig ter sprake. Uiteraard was dat gezien de achtergrond van de krant niet verwonderlijk. Het ging hierbij vooral om informerende berichten.

Perszuivering

Opvallend is dat het *Algemeen Handelsblad*, ondanks zijn eigen zuivering, toch duidelijk een standpunt innam over de perszuivering. Dat gebeurde voor het eerst op 22 september 1945 wanneer in een opiniërend artikel het verlies van de persvrijheid werd betreurd. Hoewel werd gezegd dat de zuivering een noodzakelijk kwaad was, vond men het maatregelen “die ons in normalen tijd een rilling over den rug zou doen loopen. De verschijning van eenig dag- of nieuwsblad zonder vergunning van de ministers van Binnelandsche Zaken en O.K.W. is verboden.”¹⁴³ Daarmee liet de krant dus zien dat er begrip is voor de zuivering, maar dat de auteur van dit stuk toch duidelijk wilde maken dat het een afwijkende situatie was. In 1946 deed de krant naar aanleiding van een Tweede Kamerdebat ook een uitspraak over de perszuivering. De krant ondersteunde de stelling van de Minister van Binnenlandse Zaken dat de zuivering van de pers gescheiden moest blijven van een eventuele nieuwe (door de overheid opgezette) ordening van de pers.¹⁴⁴ Uit deze uitspraken over de perszuivering komt de liberale achtergrond van de krant naar voren. Ze spraken zich uit tegen het overheidsingrijpen en betreuren het teveel beperken van de vrijheid van het verschijnen van periodieken.

Het Parool was daarentegen minder kritisch op de perszuivering. De krant deed uitgebreid verslag van het zuiveringsproces bij *De Telegraaf*. Deze krant was verboden na de oorlog en mocht uiteindelijk tot 1949 niet verschijnen. Door redacteuren van *De Telegraaf* werd opgeworpen dat ze aan waren gebleven, omdat er anders een NSB'er hun plaats zou innemen. Volgens *Het Parool* had dat alleen maar zin als daardoor het bedrijf niet aan de vijand werd uitgeleverd. De krant noemde het dan ook ernstig verraad, omdat een ‘goede’ redactie door middel van het verspreiden van propaganda alsnog het volk vergiftigde.¹⁴⁵ Daarbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat onderzoekers zien dat de kritische houding van *Het Parool* tegenover *De Telegraaf* ook vanuit eigen belang was ingegeven. De krant maakte na de oorlog immers gebruik van de pers van *De Telegraaf*.¹⁴⁶

Trouw beperkte zich in zijn berichtgeving over de perszuivering op het onderwerp zelf. Zij berichtten enkel feitelijk. Alleen toen er in oktober van 1946 door de N.R.C. een artikel werd gepubliceerd over dat fouten tijdens de zuivering een kwestie van perspectief zijn, voelde de krant zich genoodzaakt om te reageren. In die reactie zette *Trouw* uiteen dat een fout een fout blijft en dat die niet onder het tapijt kan worden geschoven. Zeker niet door een krant die zelf lijdend voorwerp was van de zuivering.¹⁴⁷

¹⁴² Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 54.

¹⁴³ ‘Perszuivering’, *Algemeen Handelsblad* (22 september 1945).

¹⁴⁴ ‘Vier ministers bespreken de zuivering’, *Algemeen Handelsblad* (23 januari 1946).

¹⁴⁵ ‘De Telegraaf overschreed de grens’, *Het Parool* (21 oktober 1946).

¹⁴⁶ Ad van Liempt, *‘Na de bevrijding: de loodzware jaren 1945-1950’* (Amsterdam, 2014), pp. 117-120.

¹⁴⁷ ‘Temperamentsverschil’, *Trouw* (23 oktober 1946).

Het verzet en de zuivering

De kritiek van *Het Parool* op de onderdelen van de zuivering zou veroorzaakt kunnen worden door twee zaken. Ten eerste was een belangrijke reden voor het blijven bestaan van de krant, dat de redactie graag hun visie voor een sociale, democratische, rechtvaardige, onverzuiilde en weerbare maatschappij wilde uitdragen.¹⁴⁸ Deze wens om de vooroorlogse inrichting van maatschappij te doorbreken na de Tweede Wereldoorlog, speelde al tijdens de oorlog. Na de bevrijding van Nederland bleek echter dat deze vernieuwing niet van de grond kwam zoals de redactie het voor zich zag.¹⁴⁹ Deze teleurstelling over de stand van zaken op de maatschappijvernieuwing zou ten grondslag kunnen liggen aan deze kritiek.

Ten tweede gaf *Het Parool* ook ruimschoots aandacht aan de klachten vanuit de voormalige illegaliteit, omtrent zaken van berechting en zuivering. Vanwege de ontstaansgeschiedenis van deze krant was die aandacht niet raar. De kritiek van de oud-leden van het verzet kwam vooral omdat men van mening was dat degenen die 'fout' waren geweest gedurende de oorlog, in hun ogen te licht werden behandeld. De onvrede had echter nog een andere reden.

Bij het naderen van het einde van de oorlog was door het Militair Gezag aan verzetslieden min of meer beloofd dat ze een grote rol zouden spelen in het naoorlogse Nederland. Zeker tijdens de oorlog, maar ook vlak daarna werd de zuivering met veel hoop en verwachtingen tegemoet gezien.¹⁵⁰ Na de oorlog bleek al snel dat de regering daar in mindere mate uitvoering aan gaf. Daardoor ontstond binnen een deel van de oud-illegaliteit het gevoel dat ze aan de kant werden geschoven.¹⁵¹ Om die reden werd door leden van het voormalig verzet hevige kritiek geuit.

Niet alleen bij *Het Parool* was deze houding terug te zien. Ook in *Trouw* werd veel aandacht besteed aan de kritiek die er leefde onder verzetslieden over de zuivering en berechting. De redactie voelde zichzelf echter minder verbonden met deze groep, ondanks het verzetsverleden. Bijvoorbeeld op een oproep op 1 juli 1945 om de berechting en zuivering op orde te maken, is in het artikel ook een duidelijk onderscheid gemaakt dat de redactie eenzelfde visie heeft als oud-leden van de illegaliteit.¹⁵² Later in die maand brengt *Trouw* de teleurstelling bij de oud-leden van het verzet nog eens naar boven. "Er is onder de illegale werkers ernstige teleurstelling over het onbevredigend verloop der zuivering. En in zake de berechting der politieke delinquenten is de meening, dat de regeering machtiger en duidelijk had kunnen zijn en in gebreke was gebleven om meerdere krachten uit de illegaliteit aan te trekken."¹⁵³ Uit het citaat bleek de ontevredenheid bij leden van het voormalig verzet over de zuivering en berechting. Dat de overheid hen zo weinig had betrokken werd daarom ook nog eens extra benadrukt.

Normalisatie van een ongewone situatie

Daarnaast was de tendens bij de stukken over de zuivering in het *Algemeen Handelsblad* vooral de wens om zoveel mogelijk terug te gaan naar een genormaliseerde situatie. Aan het eind van 1945 juichte de krant bijvoorbeeld toe, dat de regering besloot om zoveel mogelijk 'overgangsorganen' af te schaffen en de activiteiten, zoals bijvoorbeeld de zuivering, via de oorspronkelijke (vooroorlogse) situatie te laten lopen.¹⁵⁴ Ook werd in januari van 1946 de conclusie getrokken dat de zuivering een complexe zaak was en dat toch niet iedereen tevreden kon worden gesteld, omdat er zoveel verschillende meningen waren.¹⁵⁵ Ook *Trouw* constateerde dat de inzichten over hoe er moest worden gezuiverd sterk van elkaar verschilden. In juli van 1946 stelde het dagblad dat de zuivering was mislukt, maar dat dat niet enkel te wijten was aan de overheid. Volgens *Trouw* was er onder het volk ook niet

¹⁴⁸ Mulder e.a., *Léés die krant*, pp. 7-14.

¹⁴⁹ Ibidem, pp. 101-103.

¹⁵⁰ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 83.

¹⁵¹ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, pp. 103-105.

¹⁵² 'Algemeen appel', *Trouw* (1 juli 1946).

¹⁵³ 'Groote advies commissie ontbonden', *Trouw* (25 juli 1946).

¹⁵⁴ 'Verantwoording', *Algemeen Handelsblad* (13 december 1945).

¹⁵⁵ 'Perikelen van de zuivering', *Algemeen Handelsblad* (19 januari 1946).

de wens van een felle zuivering zoals de verzetsbeweging dat zag.¹⁵⁶ Al in februari 1946 werd door het periodiek aandacht geschonken aan een verschil van inzicht tussen de oud-illegaliteit en het Nederlandse volk. Het Nederlandse volk zou het liefste niets meer van het verzet vernemen, omdat het niet bij het 'gewone' hoorde.¹⁵⁷ De krant memoreerde daarbij ook dat het volk het liefst een normale situatie zag, maar dat dat nog niet mogelijk was omdat zaken als de zuivering nog niet waren afgerond.

Trouw nam dus een gematigder standpunt in. Aan de ene kant juichten ze een strenge zuivering toe en werd van tijd tot tijd enige kritiek gegeven op het verloop van de zuivering, aan de andere kant hadden ze ook oog voor de ongemakkelijkheden omdat de situatie afweek van het normale.¹⁵⁸ Ook deze kritiek kan echter worden gelezen als de hoop en wens vanuit de journalisten van de krant om zoveel mogelijk weer terug te keren naar het 'gewone leven'. Daarnaast werd al tijdens de oorlog in *Trouw* betoogd dat een absolute zuivering, zoals sommigen hem voor ogen hadden, vrijwel onmogelijk en niet realiseerbaar zou zijn. Dat standpunt werd ook na de oorlog door antirevolutionaire Kamerleden herhaald.¹⁵⁹

Wat betreft de zuivering werd in *Het Parool* de meeste kritiek en teleurstelling over het niet voldoen aan de hoge verwachtingen geuit. Door de grote rol van de oud-illegaliteit in de redactie van dat dagblad, was dat niet verwonderlijk. Tegen het eind van 1946 was echter ook in *Het Parool* al een omslag te zien waarbij er vooral gekeken werd naar hoe het verder moest met Nederland, waarbij de nadruk minder kwam te liggen op het mislukken van de zuivering. Hoewel ook *Trouw* nog een grote link had met de oud-illegaliteit, was bij deze krant al tijdens de oorlog het idee ontstaan dat een absolute zuivering niet zou slagen. Daarom was de teleurstelling in de berichten in deze krant minder groot. Hoewel *Trouw* wel kritiek uitte, werd er ook gerefereerd aan andere prioriteiten van de overheid, waardoor de zuivering minder effect had. Het *Algemeen Handelsblad* nam in deze kwestie het meest gematigde standpunt in. Hoewel ook zij vonden dat de foute Nederlanders uit de oorlog uit hun ambten moesten worden gezet, was de kritiek in het *Algemeen Handelsblad* eerder gericht op fouten in het zuiveringsproces, waardoor er een oneerlijke behandeling plaatsvond, dan dat een te slappe houding van de overheid werd verweten.

¹⁵⁶ 'De groote mislukking', *Trouw* (2 juli 1946).

¹⁵⁷ 'Grievan van oud-illegalen', *Trouw* (28 februari 1946).

¹⁵⁸ 'Tribunalenwee', *Algemeen Handelsblad* (4 juni 1946).

¹⁵⁹ Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig*, p. 119.

Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de manier waarop *Algemeen Handelsblad*, *Het Parool* en *Trouw* schreven over collaborateurs vanaf 5 mei 1945 tot 1 januari 1947. Deze kranten zijn inhoudelijk onderzocht. Daarvoor is gebruik gemaakt van de zoekmachine *Delpher*. Deze methode voor historisch onderzoek biedt mogelijkheden om makkelijker door kranten te zoeken. Met een druk op de knop na het invoeren van de zoektermen is gelijk het hele corpus aan bronnen te overzien.

Het onderzoek maakt duidelijk dat na een fase van radicale uitsluiting van collaborateurs, langzaam maar zeker meer relativering ontstond die ervoor zorgde dat er meer sprake was van insluiting. Dit bevestigt ook de ontwikkeling in het historiografisch debat waarbij een sterke goed-fout tegenstelling meer en meer is afgezwakt.

De aanhouding, opsluiting en berechting van collaborateurs na de oorlog maakten onderdeel uit van een proces van in- en uitsluiting.¹⁶⁰ Zoals we hebben gezien, zijn meerdere auteurs het erover eens dat er in de eerste jaren na de oorlog een verandering in deze houding ten opzichte van collaborateurs was opgetreden. Volgens Blom kwam dit enerzijds door een 'natuurlijke' kalmering na het stoom afblazen en anderzijds door inspanningen van de overheid en zuilenelites, die de noodzaak zagen de wraakgevoelens de kop in te drukken. Hij concludeert daarbij ook dat zij werden voorafgegaan door de voormalig illegale pers.¹⁶¹ Deze wens om het accent meer te leggen op de wederopbouw kwam vooral voort vanuit een praktisch oogpunt, dus niet vanuit zuiver morele redenen.¹⁶² Het land moest immers weer worden opgebouwd en met de kwestie-Indonesië had de regering wel iets anders aan zijn hoofd.

Wanneer de inhoud van *Algemeen Handelsblad*, *Het Parool* en *Trouw* in het eerste anderhalve jaar na de oorlog wordt bekeken, is die verandering ook waar te nemen. Over de eerste maanden na de capitulatie van Duitsland konden enkel *Het Parool* en *Trouw* worden bekeken. De hoofdlijn in beide kranten was veroordelend ten opzichte van collaborateurs. Er werd uitsluiting gepropageerd, omdat de kranten de algehele publieke opinie steunden, dat collaborateurs niet in de samenleving thuishoorden. Het was echter niet enkel afstandelijkheid en wraak wat de klok sloeg. Er werd door *Trouw* en in mindere mate ook door *Het Parool*, aangedrongen op een redelijke behandeling van landverraders, vooral vanuit het idee dat men niet dezelfde onmenselijkheid als de Duitsers moest uitstralen. Wel was het idee leidend dat collaborateurs niet thuishoorden in de samenleving gedurende 1945. Ook in het *Algemeen Handelsblad* is dit terug te lezen. Deze krant had een andere positie dan de andere geraadpleegde kranten omdat zij nog door de zuiveringscommissie werd doorgelicht, maar de naoorlogse (hoofd)redactie was tijdens de oorlog juist niet aan de krant verbonden geweest en waren wel verantwoordelijk geweest voor het 'Nederlandse' geluid van tijdens de oorlog.¹⁶³

In 1946 bleef de uitsluiting nog een belangrijk gegeven. In alle drie de kranten werden de collaborateurs bijvoorbeeld nog steeds als on-Nederlands gezien. Daarnaast werd nog steeds sterk de nadruk gelegd op het verraad van de collaborateurs tijdens de oorlog. Een ander punt wat veelal als kwaadaardig werd gezien, was de materiële verrijking die sommigen in ruil voor hun verraad ontvingen. Deze standpunten waren in alle drie de kranten redelijk vergelijkbaar in verslagen van rechtszaken. Een belangrijk verschil was vooral de keuze de processen van collaborateurs die in de geraadpleegde kranten werden uitgelicht. Dat verschil was veelal terug te voeren tot de lezersgroep die door de kranten werd bediend.

Naast uitsluiting van collaborateurs zelf, was er gedurende deze periode juist ook veel afkeur ten opzichte van de manier waarop collaborateurs door de overheid werden aangepakt. Vooral de oud-verzetskranten *Het Parool* en *Trouw* leverden veel kritiek op de manier van berechting en zuivering, maar ook het *Algemeen Handelsblad* liet dit niet passeren. De gehele onderzochte periode bleef deze kritiek sluimeren en op sommige piekmomenten werd hij nog eens uitgelicht, zoals in de

¹⁶⁰ Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*, pp. 20-21.

¹⁶¹ Blom, 'Jaren van tucht en ascese', p. 323.

¹⁶² Ibidem, p. 323.

¹⁶³ Van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant*, pp. 63-64.

maanden juli en augustus van 1946. De kritiek werd vooral geuit, omdat er bij een deel van het Nederlandse volk teleurstelling heerste over de niet door de overheid nagekomen beloften van een strenge zuivering. Daarnaast speelde ook teleurstelling mee over het niet doorvoeren van een radicale maatschappijvernieuwing waarvoor volgens sommigen na de Tweede Wereldoorlog het momentum was.

De beschrijving van de collaborateurs in de geraadpleegde kranten laat een vrij coherent beeld zien. De toon in *Het Parool* is minder vergevingsgezind dan in de andere kranten. In *Trouw* en het *Algemeen Handelsblad* komt de blik eerder op de wederopbouw te liggen. Een sluitende verklaring voor de verschillen in nuance tussen de kranten, is lastig te geven. Algemeen gesproken spelen in elk geval drie elementen mee in de manier waarop collaboratie zijn plek krijgt: de relatie met het voormalige verzet, de nadrukkelijke wens om vooruit te kijken en de wederopbouw ter hand te nemen en de mentale golfbeweging van woede en wraak naar terugkeer naar 'normale' onderlinge verhoudingen (en daarbij om te gaan met nieuwe problemen, zoals de Indonesische kwestie).

Een reden voor de langdurige kritische houding van *Het Parool* kan zijn dat deze krant een nieuw onafhankelijk geluid liet horen, waar *Trouw* de plaats innam van een andere titel. Daarnaast was een van de grote wensen van de redactie van *Het Parool* dat er een radicale maatschappijvernieuwing zou komen. Daar was in de maatschappij en bij de overheid echter te weinig draagvlak voor. Ook was *Het Parool* nog lang ingekapseld in het netwerk van oud-verzetslieden. Deze groep was kritisch op de overheid, omdat men teleurgesteld was over het uitblijven van een radicale vervolging en zuivering. Uiteraard kwam dit ook omdat andere zaken zoals de wederopbouw en de kwestie-Indonesië veel aandacht opeisten. *Trouw* koos daarin een meer gematigd geluid, zodat zij de gehele protestants-christelijke zuil konden bedienen. Deze krant was al sneller losgekomen van zijn verzetsverleden en inmiddels sterk gelieerd aan de ARP. Een groot verschil was dan ook dat de redactie van *Trouw* al in september 1945 pleitte voor een terugkeer van de oude partijen, omdat het Nederlandse volk al voor de oorlog had laten zien dat men zich daarbij thuis voelde.¹⁶⁴ Daarbij is dus goed een lijn te zien waarbij in *Trouw* de voorkeur werd uitgesproken om terug te gaan naar de vooroorlogse situatie. Ook in het *Algemeen Handelsblad* is dit meerdere keren terug te lezen. Die drang naar het herstellen van het oude en daarmee het leven weer oppakken, impliceert dat die kranten ook terughoudender waren in hun opinies over de bestraffing van alle collaborateurs. Dat terwijl *Het Parool* voor juist vernieuwing van de maatschappij was. Voor deze maatschappijvernieuwing was in de ogen van de redactie van *Het Parool* een grootscheepse zuivering nodig om al de foute elementen uit de maatschappij te verwijderen.

Daarnaast waren alle drie de kranten uiteraard gebonden aan de stromingen waarin zij waren ingebed. Hoofdredacteur Bruins Slot van *Trouw* volgde zowel in de Tweede Kamer, als via de krant veelal de lijn van de ARP. Bij *Het Parool* lag dat genuanceerder. Ondanks een zichtbare verbinding tussen de sociaaldemocratische politiek en de krant, had *Het Parool* een onafhankelijker positie dan *Trouw*. *Trouw* volgde als consequent de partijlijn van de ARP, terwijl *Het Parool* weleens afweek van de standpunten van de PvdA. Doordat *Algemeen Handelsblad* geen verbinding had met een politieke partij, had deze krant ook een meer autonoom geluid. Al moet dat ook niet groter gemaakt worden dan het was. Er waren immers volop persoonlijke relaties van medewerkers van de krant met politici, waardoor deze binding toch aanwezig was.¹⁶⁵

In de eerste maanden na de bevrijding waren de collaborateurs vooral de vijand van de gewone Nederlanders. Ze werden beschouwd als profiteurs die hun eigen land hadden verraden en om die reden ook ver van de maatschappij moesten worden verbannen. Echter kwam na 1945 door een wens vanuit de overheid en de zuilenelites de focus in Nederland te liggen op de wederopbouw. Daarenboven speelde nog de kwestie-Indonesië die een hoop aandacht kreeg. Hierdoor kwam de behoefte om elke collaborateur te berechten en te bestraffen op de achtergrond te staan. Tot aan 1947, het einde van de onderzochte periode, bestond tegen de zware gevallen echter nog weinig clementie, maar dit was een klein gedeelte van de grote groep collaborateurs.

¹⁶⁴ Bak, 'meneer' van een krant, pp.139-142.

¹⁶⁵ K.J. Dijkstra, 'Verborgene verhoudingen', pp. 266-267.

De resultaten uit de kranten laten een goede afspiegeling zien van het in de inleiding geschetste debat over de goed – fout tegenstelling. Vlak na de oorlog wordt de tweedeling scherp aangezet in de drie kranten. Alles en iedereen die fout was moest worden gestraft en de ‘goede Nederlanders’ werden op het schild gehesen. Na deze eerste periode wordt er echter een veel diffuser beeld getoond. Dat is onder andere terug te zien in opmerkingen over de behandeling van collaborateurs. Deze moesten niet worden verwaarloosd. Ook werd door bijvoorbeeld het *Algemeen Handelsblad* de heldenstatus van het verzet wel erkend, maar plaatste de krant ook vrij snel kritische kanttekeningen bij enkele (naoorlogse) daden. Dit laat zien dat het terecht is dat er kritiek is gekomen op een sterke tweedeling tussen goed en fout zoals Loe de Jong die in zijn werk voorstelde. Van der Heijden stelt dat alles meer in een grijs gebied heeft plaatsgevonden. Afgaande op de onderzochte kranten is dat ook minder het geval. De tegenstelling bestond wel degelijk, maar was alleen niet altijd zwart-wit.

In dit werk is een klein gedeelte van het Nederlandse krantenlandschap in een relatief korte naoorlogse periode bekeken. De database van *Delpher* biedt echter nog meer mogelijkheden om via onderzoek de beschrijving van collaborateurs te herleiden en op die manier een beter beeld te vormen van de publieke opinie ten opzichte van collaborateurs vlak na de oorlog.

Bibliografie

Primaire bronnen

Kranten van 5 mei 1945 – 1 januari 1947:

Algemeen Handelsblad

Het Parool

Trouw

De in het stuk uitgelicht krantenartikelen:

Algemeen Handelsblad

Griendt, Dr. J. van der, 'Vrijgelaten N.S.B.-ers moeten geen paria's worden', *Algemeen Handelsblad* (24 december 1945).

“Aan de Levantkade”: Waar twee-en-twintighonderd mensen zijn opgesloten', *Algemeen Handelsblad* (12 december 1945).

Algemeen Handelsblad, *Algemeen Handelsblad* (1 februari 1946).

'Begripsverduistering', *Algemeen Handelsblad* (26 september 1945).

'Directeuren Wilton Feijenoord in vrijheid', *Algemeen Handelsblad* (13 juni 1946).

'Driemaal doodstraf geëischt', *Algemeen Handelsblad* (25 september 1945).

“Iedere week gaan wij een sport hooger” Prof. Schermerhorn over onze politiek; mogelijkheid van gedwongen emigratie van onwaardigen.', *Algemeen Handelsblad* (8 september 1945).

'Moord te Dordrecht', *Algemeen Handelsblad* (4 januari 1946).

'Perikelen van de zuivering', *Algemeen Handelsblad* (19 januari 1946).

'Perszuivering', *Algemeen Handelsblad* (22 september 1945).

'Onze zaak onvolledig behandeld: Ernstige klacht van Baron van Tuyll van Serooskerken Documentatie uit Den Haag was onvoldoende', *Algemeen Handelsblad* (23 januari 1946).

'Recht, geen wraak', *Algemeen Handelsblad* (21 november 1945).

'Tribunalenwee', *Algemeen Handelsblad* (4 juni 1946).

'Verantwoording', *Algemeen Handelsblad* (13 december 1945).

'Vier ministers bespreken de zuivering', *Algemeen Handelsblad* (23 januari 1946).

Het Parool

Romein, Jan, 'De zuivering gezuiverd', *Het Parool* (23 februari 1946).

'Al te hardhandig', *Het Parool* (18 mei 1945).

'Boogaard weet niet waarom hij verraad pleegde', *Het Parool* (20 juli 1946).

'Burgemeester bedreef schanddaden in bezettingstijd', *Het Parool* (21 januari 1946).

'Congres van de S.D.A.P.: Critiek op bestuursbeleid', *Het Parool* (8 februari 1946).

'Chauffeur reed Engelandvaarders naar den S.D.', *Het Parool* (23 maart 1946).

'Dat stinkt', *Het Parool* (8 mei 1945).

'De Telegraaf overschreed de grens', *Het Parool* (21 oktober 1946).

'Drie jaar geëischt tegen collaborateur', *Het Parool* (23 september 1946).

'Duidelijke richtlijnen voor zuivering gewenst', *Het Parool* (19 januari 1946).

'Eerste doodvonnissen geëischt', *Het Parool* (23 augustus 1945).

'Gedachten', *Het Parool* (20 juni 1945).

'Gedachten', *Het Parool* (9 juni 1945).

'Gedachten', *Het Parool* (6 juni 1945).

'Het Parool', *Het Parool* (1 februari 1946).

'Het kromme recht: waar gaan we heen?', *Het Parool* (26 juni 1945).

'Houding van vrijgelaten fabrikanten veroorzaakt staking', *Het Parool* (17 augustus 1946).
'Koos Vorrink opent het congres der S.D.A.P.', *Het Parool* (7 februari 1946).
'Koos Vorrink verhaalt ons zijn eigen ervaringen', *Het Parool* (30 mei 1945).
'Landverraders in arrest', *Het Parool* (8 mei 1945).
'Met gebr. De Vilder staat een systeem te recht', *Het Parool* (20 maart 1946).
'Nederland op zijn smalst in Neurenberg: Seys Inquart's brieven achter slot!', *Het Parool* (22 januari 1946).
'Politieke herorientering gaat traag in haar werk', *Het Parool* (18 juli 1946).
'Politiezuivering', *Het Parool* (1 maart 1946).
'Verkeerde aanpak', *Het Parool* (25 mei 1945).
'Zuivering onder ambtenaren', *Het Parool* (24 mei 1945).
'Zuivering van het politiecorps', *Het Parool* (10 mei 1945).

Trouw

'Algemeen appel', *Trouw* (1 juli 1946).
'Conflict in Australië groeit', *Trouw* (27 september 1945).
'De groote mislukking', *Trouw* (2 juli 1946).
'De regeeringsverklaring', *Trouw* (28 juni 1945).
'De zuivering', *Trouw* (28 juni 1945).
'Ds. Ekering staat terecht', *Trouw* (29 oktober 1946).
'Goed en kwaad van aannemersfirma', *Trouw* (23 september 1946).
'Grievens van oud-illegalen', *Trouw* (28 februari 1946).
'Groote advies commissie ontbonden', *Trouw* (25 juli 1946).
'Houdt de zuivering zuiver', *Trouw* (9 mei 1945).
'In hun eigen bedrijf te werk gesteld', *Trouw* (9 november 1946).
'Journalist voor het tribunaal', *Trouw* (5 november 1946).
'Landwachter schoot gevangene neer', *Trouw* (17 januari 1946).
'Ook brood N.S.B.'ers zijn verraders', *Trouw* (21 januari 1946).
'N.S.B.- predikanten uit hun ambt gezet', *Trouw* (6 juli 1945).
'Nog vele misstanden in de kampen', *Trouw* (14 mei 1946).
'Tegen drie verdachten doodstraf geëischt', *Trouw* (6 maart 1946).
'Temperamentsverschil', *Trouw* (23 oktober 1946).
'Trouw', *Trouw* (1 februari 1946).
'Vrijlating van gevangenen', *Trouw* (23 augustus 1945).
'Vught, oord van verschrikking', *Trouw* (16 juli 1946).
'Waarover men spreekt', *Trouw* (25 mei 1945).

Websites:

Delpher, <https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?nid=462> (geraadpleegd 2 januari 2020).

Secundaire bronnen

- Bak, Pieter, *Een 'meneer' van een krant: Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (Kampen 1999).
- Belinfante, August, *In plaats van Bijtjesdag: de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog* (Assen 1978).
- Bingham, Andrew, 'The Digitization of Newspaper Archives: Opportunities and Challenges for historians', *Twentieth Century British History* 21:2 (2010), pp. 225-231.
- Blom, Hans, 'Grijs Verleden?', *BMGN Low Countries Historical Review* 124:3 (2001), pp. 483-489.
- Blom, Hans, *In de ban van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland* (Bergen 1983).
- Blom, Hans, 'Jaren van tucht en ascese: Enige beschouwingen over de stemming in Herrijzend Nederland (1945-1950)', *BMGN: Low Countries Historical Review* 96:2 (1981), pp. 300-333.
- Bootsma, Peter, *Trouw: 75 jaar tegen de stroom in* (Amsterdam 2018).
- Brauer, Jan, Driever, Jan, *Perszuivering: De Nederlands pers 1944-1951* (Weesp 1984).
- Broersma, Marcel, 'Nooit meer bladeren? Digitale krantenarchieven als bron.', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 14:2 (2012), pp. 29-55.
- Damsma, Josje, *Nazis in the Netherlands: A social history of National Socialist collaborators. 1940-1945* (Amsterdam 2013).
- Damsma, Josje, 'Los van 'nieuw fout' en 'grijs': de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog', *Holland Historisch Tijdschrift* 43:2 (2011), pp. 98-107.
- Dijkstra, K.J., 'Verborgen verhoudingen. Relaties tussen liberale politiek en journalistiek ten tijde van de verzuiling', *Jaarboek DNPP* (1998), pp. 258-276.
- Grevers, Helen, 'Enkel en alleen in dit geval. Pleidooien voor de vrijlating van voormalig collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog in Nederland', *BMGN Low Countries Historical Review* 124:3 (2009), pp. 368-389.
- Heijden, Chris van der, *Dat nooit meer: de nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Amsterdam 2011).
- Heijden, Chris van der, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).
- Hoeven, Pien van der, *Het succes van een kwaliteitskrant: de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad* (2012 Amsterdam).
- Huistra, Hieke, 'Experts by experience: Lay Users as Authorities in Slimming Remedy Advertisements', *BMGN Low Countries Historical Review* 132:1 (2017), pp. 126-148.
- Huistra, Hieke, Mellink, Bram, 'Phrasing history: Selecting sources in digital repositories', *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 49:4 (2016), pp. 220-229.
- Keizer, Madelon de, *Het Parool 1940-1945, Verzetsblad in Oorlogstijd* (Amsterdam 1991).
- Liempt, Ad van, *'Na de bevrijding: de loodzware jaren 1945-1950'* (Amsterdam, 2014).
- Mulder, Gerard, Koedijk, Paul, *Léés die krant: Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Amsterdam 1996).
- Peerenboom, Klaas, *Het Parool van illegale nieuwsbrief tot modern dagbladbedrijf* (Amsterdam 1964).
- Romijn, Peter, *Snel, streng en rechtvaardig, de afrekening met 'foute' Nederlanders 1945-1950* (2e druk; Amsterdam 2002).
- Visser, W., *De papieren spiegel, Honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad 1828-1953* (1953 Amsterdam).
- Vree, Frank van, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1933-1939: Een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen, 1989).
- Wijfjes, Huub, *Journalistiek in Nederland 1850-2000: Beroep, Cultuur en Organisatie* (Amsterdam 2005).
- Wolf, Mariëtte, Vree, Frank van, 'Oorlog, herstel en vernieuwing, 1940-1950' in: Huub Wijfjes, Frank Harbers red., *De krant: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 2019), pp. 205-246.